

KİTÂBÜ'L-İDRÂK HAŞİYELERİNİN ÖZGÜN SÖZ VARLIĞI VE ANADOLU TÜRKÇESİNDEKİ KARŞILIKLARI*

Musa SALAN**

Özet

Tarihî Türkçenin Memlûk sahasında yazılmış yadigârları, Eski Kıpçakça metinlerin kısıtlı oluşu dolayısıyla hep Kıpçakça cephesinden ele alınmıştır; ancak bu saha eserleri Kıpçak dil malzemesi taşıdığı kadar, yadsınamaz ölçüde Oğuz dil malzemesi de içermektedir. Bu eserlerden biri de müstakil bir nüshası olmayıp *Kitâbü'l-ıdrâk li Lisani'l-Etrâk* adlı eserin derkenarına kaydedilmiş olan sözlüktür. *Kitâbü'l-ıdrâk* haşiyelerinin barındırdığı söz varlığının yarıya yakını Memlûk sahasının diğer eserlerinde görülmemektedir. Memlûk sahası için farklılık arz eden bu söz varlığı gerek fonolojik yapıları dolayısıyla gerekse içinde taşıdığı pek çok Rumca ve Ermenice alıntı dolayısıyla Anadolu Türkçesi ile ilişkili gözükmemektedir. Bu çalışmada söz konusu özgün söz varlığı Anadolu Türkçesi ile üç katmanda (Eski Anadolu Türkçesi XIII-XIX.yy.; Anadolu ağızları; standart Türkiye Türkçesi) karşılaştırılmış ve eşleşen sözcükler listelenmiştir. Bu eşleşme ayrıca Memlûk-Kıpçakçasının Oğuzçalaşmasına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitâbü'l-ıdrâk haşiyeleri, Memlûk-Kıpçak, Oğuzçalaşma, Rumca alıntılar, Ermenice alıntılar.

ORIGINAL VOCABULARY OF KİTÂB AL-İDRÂK'S MARGIN GLOSSES AND ITS EQUIVALENT IN ANATOLIAN TURKISH

Abstract

Since Old Kipchak possesses very few works, Turkic works of Mamluk era have always been examined within the scope of Kipchak language. These works, however, also include indisputably large Oghuz vocabulary as much as Kipchak one. One of these works is a glossary, which has no own manuscript, but is written down on the margins of *Kitâb al-ıdrâk li lisan al-Atrâk*. The margin glosses of *Kitâb al-ıdrâk* has such a vocabulary that only half of it can be found in other Mamluk-Kipchak works. This original part of the margin glosses seems to have to do with Anatolian Turkish with respect to their phonological character as well as containing many loanwords from Greek and Armenian. This paper compares the original part of margin glosses of *Kitâb al-ıdrâk* with Anatolian Turkish in three substrata (Old Anatolian Turkish XIII-XIX. cc.;

* Bu makale, 27-29 Ekim 2011 tarihlerinde Trakya Üniversitesinde yapılan 4. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağızları Çalıştayında "El-İdrâk Haşiyesi ile Anadolu Ağızlarının Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması" başlığı ile bildiri olarak sunulmuştur.

** Araş. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Anatolian Turkish dialects; standard Turkish) and lists the words matched. This matching also sheds light on Oghuzification of Mamluk-Kipchak language.

Keywords: Margin glosses of Kitāb al-idrāk, Mamluk-Kipchak, Oghuzification, Greek loanwords, Armenian loanwords.

1. GİRİŞ

Memlûk-Kıpçak eserleri, gerek Türkçe sözlükçülük açısından gerekse sınırlı sayıda esere haiz olan Eski Kıpçakça açısından büyük önem arz etmektedir. Bu önem, yerli ve yabancı araştırmacıların bu saha üzerine yaptığı çalışmalardan da anlaşılır. Yalnız, bu noktada -müstakil bir nüshaya sahip olmayışından olsa gerek- *Kitābü'l-idrāk li lisāni'l-Etrak* adlı sözlük-gramer eserin en eski nüshasının derkenarına ve satır aralarına kaydedilen sözcükler, Kilisli Rifat Bilge dışında, pek de dikkat çekmemiştir.

Kitābü'l-idrāk haşiyeleri, Arap filolog Ebû Hayyan tarafından 1312 tarihinde kaleme alınmış *Kitābü'l-idrāk li Lisani'l-Etrak* adlı eserin 1335'te istinsah edilen nüshasının satır aralarına ve sayfa kenarlarına işlenmiş sözlük malzemesidir. Bu nüsha hâlen İstanbul'da Bayezid Umumi Kütüphanesinin Veliyüddin Efendi bölümünde 2896 no'lu kayıtla muhafaza edilmektedir (Özyetgin 2001: 50). *Kitābü'l-idrāk*'in diğer bir nüshası da Ahmed El-Şâfiî tarafından 1402'de Lazkiye'de istinsah edilen ve halen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Arapça Yazmalar kısmında 3856 numarada muhafaza edilmekte olan nüshadır (Ermers 1999: 24). Bu nüshada, V nüshasındaki haşiyeler eserin kendisine dâhil edilmiştir (Özyetgin 2001: 51). Bu iki nüshadan da anlaşıldığı üzere *Kitābü'l-idrāk* haşiyeleri 1335-1402 tarih aralığında V nüshasına işlenmiştir. Ancak yazılış yeri belirsiz olan haşiyeler için Özyetgin, ikinci nüshanın yazıldığı muhitte yazılmış olma ihtimaline değinir (Özyetgin 2001: 52). Ermers, haşiyeye müellifinin Türkler için "biz", Türkçe için ise "bizim dilimiz" (34v) dediğini, bunun yanında haşiyelerde *Türk* ve *Türkî* dışında sadece *Türkmân* ve *Türkmânî* terimlerinin kullanıldığını ifade etmiştir (Ermers 1999: 42-43). "Türk" ve "Türkî" kelimeleri o dönem için biraz muğlak ifadeler olsa da haşiyeye müellifinin hiçbir şekilde "Kıpçak" kelimesi kullanmaması dikkate değerdir. Bu verilerden yola çıkarak haşiyeye müellifinin Oğuz dairesinden bir Türk olduğu fikrine ulaşılabilir. Kilisli Rifat da haşiyelerin rika ile nesih arasında bir Türk yazısı ile yazıldığını ve kanaatine göre bir Türk tarafından yazıldığını söylemiştir (İzbudak 1989: 4).

Haşiyeler üzerine yapılan tek çalışma, Veled İzbudak'ın haşiyelerdeki sözlük malzemesini Latin harfleriyle neşrettiği çalışmadır: *El-İdrak Haşiyesi*, İstanbul, 1936. İzbudak, Kilisli Rifat Bilge'nin temize çektiği sözlük malzemesini çeşitli Arapça sözlükleri kullanarak işlemiştir.

Tarihî Kıpçakçanın diğer Türkî lehçe gruplarının tarihî mirası yanında çok daha az bir mevcuda sahip olması, Kıpçak dairesi (Deşt-i Kıpçak, Mısır-Suriye, Saray) içinde vücuda getirilen eserlerin de Kıpçakça açısından titizlikle incelenmesini beraberinde getirmiştir. Ancak, Deşt-i Kıpçak ve Saray bölgelerini bir tarafa bırakırsak, Memlûk Devletinin sınırları içerisinde (Mısır ve Suriye'de) yazılmış olan eserleri Kıpçakça açısından incelemek ne kadar gerekli ise Oğuzca açısından incelemek de o denli gereklidir; zira bu eserlerde yadsınamaz ölçüde Oğuzca dil malzemesi mevcut olup Oğuzcanın karakteristik özellikleri bu eserlerin hemen hemen tamamına yansımıştır.

Kitâbü'l-İdrâk haşiyeleri de Oğuzca cephesinden (özellikle Anadolu Oğuzcası) ele alındığında ilgi çekici bir malzemeyi bize sunmakta ve Memlûk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına dair de ipuçları vermektedir. Haşiyelerin dikkatleri celbeden bir başka yönü ise yazıldığı saha için orijinal bir söz varlığına sahip olmasıdır. Memlûk sahasının toplu söz varlığı incelendiğinde -bu noktada Recep Toparlı vd.'ni *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (2003) çalışmalarından ötürü şükran ile anmak gerekir- sadece haşiyelerde bulunan birçok sözcüğün varlığına tanık olunmaktadır. 1500 civarında bir söz varlığı olan haşiyelerin yarısından fazlası Memlûk sahası eserlerinde görülmeyen sözcüklerden müteşekkildir.¹ Sahaya göre farklılık gösteren bu malzeme gerek Oğuzcanın fonolojik hususiyetlerinin eserde fazlasıyla kendisini göstermesi (ön seste tonlulaşma: /t/ > /d/, /k/ > /g/, /k/ > /ğ/) gerekse o dönemde Anadolu'da konuşulan Rumca ve Ermeniceden alıntılar barındırması yönüyle Eski Anadolu Türkçesi (ve Osmanlı Türkçesi ile),

¹ İzbudak ön söz bölümünde Kilisli Rifat'ın *Kitâbü'l-İdrâk* haşiyelerinden elde ettiği 1359 lugatten bahseder. Ancak bu sayı sözcük sayısı değil, onlar tarafından belirlenen madde başı hâlindeki her bir sözcük, söz veya cümledir. Bununla birlikte kimi zaman müellifin cümlesi madde başı iken kimi zaman sözcüğün anlamı eşliğinde sunulmuştur. İçlerinde fonetik farklılık ile aynı olan *cablak iş ~ çalpak iş*; *cemregü ~ çemregü*; *dimük- ~ dümük-*; *evşen ~ yavşan*; *eygü ~ eyü*; *geyin ~ keyin*; *öğür ~ öngür*; *tekim ~ tikim*; *bağır- ~ bakır- ~ banır-* gibi çiftler (ve bir üçlü) ve *dölen-*, *kalkı-*, *sendire-* fiilleri gibi çok yakın anlam taşıdığı halde bir madde haline getirebilecek sözcükler bu toplam sayıdan düşüldüğünde (-12) ve söz konusu 1359 maddenin içinde, özel isim durumundakiler haricinde, söz öbeği ya da tümce oluşturan maddelerdeki diğer 156 sözcük hesaba katıldığında *Kitâbü'l-İdrâk* haşiyelerinin toplamda kendi içinde özgün 1503 sözlük maddesi barındırdığı söylenebilir.

Anadolu ağızları ve standart Türkiye Türkçesi ile karşılaştırmak için önem arz eder. Ahmet Caferoğlu da bu malzemenin Kıpçak sahası ile ilgili olmadığını dile getirmiştir (Caferoğlu 2001: 189).

1. Kapsam

Yukarıda da belirtildiği gibi *Kitābū'l-İdrāk* haşiyelerinin toplam ünik söz varlığı yaklaşık 1500'dür. Bu söz varlığı, Recep Toparlı vd.'nin hazırladığı *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü* (2003) ve Emin Eminoglu'nun bu sözlükten daha sonra yayınladığı yine bir Memlûk-Kıpçak eseri olan *Kitābū'l-Ef'āl* (2011) adlı çalışmadan taranmış ve (±) 691 sözcüğün bu sahada tanıklanmadığı tespit edilmiştir. Bu özgün söz varlığının, aşağıda listelendiği gibi, 362'si Anadolu Türkçesi ile eşleşmektedir. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki haşiyeler çerçevesinde İzbudak tarafından yayınlanan çalışmada kimi maddeler bir cümle, kimi maddeler tek bir sözcük kimi maddeler ise bir söz öbeğidir. Söz öbekleri bu çalışma için tek bir sözlükbirimmiş gibi düşünülüp öyle değerlendirilmiştir. Memlûk-Kıpçak sahasında tanıklanmayan sözcüklerden kimileri de aslında tek tek tanıklanan, fakat –genellikle bir bitki adı vs. olan- bir söz öbeği şeklinde bulunmayan örneklerdir. Örneğin; *ablak abnus* 'alaca abanoz' (İH: 5) ve *kara abnus* 'kara abanoz' (İH: 27) söz öbeklerinin *abnus* ögesi (isim unsuru) Memlûk-Kıpçak sahasında *abanūs* 'kerestesi siyah ve sert bir ağaç (187b/6)' olarak *İrşādü'l-Mülük ve's-Selâtin* adlı eserde tanıklanır (bk. Toparlı 1992: 496); bununla birlikte bir ağaç türünün iki farklı cinsinin bu adları sahadaki eserlerde görülmez. Bunlara *aşı daşı*, *baka durağı*, *çalpak iş*, *çüklü bardak*, *duvar yantusu*, *göçek kuş*, *işek çiçeği*, *kadın tuzluğu*, *kara yağı*, *katmez yuka*, *rüstem yası*, *tağ atağı*, *teniz butağ*, *tikke urunu*, *tülek yıldı*, *yalım kaya*, *yazı göğercin*, *yol eri* vd. gibi örnekleri eklemek de mümkün.

Haşiyelerden elde edilen özgün söz varlığı Anadolu Türkçesi ile üç sahada karşılaştırılmıştır: I) Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi, II) Anadolu ağızları ve III) Standart Türkçe. Birinci saha için birincil olarak *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1965-1977) ve ikincil olarak *Bahşayış Lugati* (Turan 2001); ikinci saha için *Anadolu Ağızında Derlemeler Sözlüğü* ve üçüncü saha için de *TDK Türkçe Sözlük* (2005), *Zanaat Terimleri Sözlüğü* (1976) ve *Veteriner Hekimleri Terimleri Sözlüğü* (www.tdk.gov.tr sözlük veri tabanından) gibi kaynaklar kullanılmıştır.

1. 2. Yöntem

Yukarıda da zikredildiği üzere Veled İzbudak çalışmasında sözcük temelli bir madde sistemini kullanmamış, daha doğrusu kimi yerde kullanmış kim yerde de müellifin kısa cümlelerini aynen madde başı hâline getirmiştir. Dolayısıyla *koyun yozladı* 'kısır kaldı' (İH: 32) gibi bir maddede *yoza*-sözcüğü; *kapı sövesi* (İH: 27) maddesinde de *söve* sözcüğü bir karşılaştırma verisi olarak alınmıştır. Bunun haricinde, *herekli bağ* (İH: 23) maddesi karşılaştırılırken *herek* esas alınmıştır; zira bu sözcük Rumca alıntı olarak Anadolu ağızlarında yaygındır.

İzbudak, haşiyeye maddelerine anlam verirken kimi zaman sohbet üslubuna kaymış, kimi zaman Konya ağzından kendi bilgisi dâhilinde katkılarda bulunmuştur. Ancak bu veriler, aşağıdaki inceleme bölümünde daha bilimsel bir hâle dönüştürülmüştür; dolayısıyla İH'deki veriler ile tarafımızdan yazılanlar arasında kısmi farklılıklar bulunmaktadır.

İnceleme bölümünde karşılaştırma verisi olarak kullanılan sözcüklerin anlamları daraltılmış, sadece paralel ve yakın anlamlara yer verilmiştir. Aynı uygulama alıntı sözcükler ile ilgili kaynaklarda da yapılmıştır.

Standart Türkçe ile karşılaştırmada, "hık." etiketli yani "halk ağzında" olan sözcükler, hâlihazırda Anadolu ağızlarına yer verildiği için dışarıda tutulmuştur.

2. İNCELEME

1. **afacan** '(füce) yani ani ölüm demektir, (dahî) ki en çetin şeyler, büyük felâketler ve emsaline denir' (İH: 5) → *afacan* 'heyecan, telâş' (DS I: 68)
2. **anduz** 'eskiden ilaca kullanılan bir ot' (İH: 5) (< ET *añduz* (bk. Tietze 2002: 101) → *anduz* 'kökü ilâç olarak kullanılan bir bitki, raziyane' (TTS I: 149); *anduz* 'kırdan yetişen bir çeşit ot ki nezleye karşı kökü toz haline getirilip buruna çekilir' (DS I: 269-270); *andız* 'kırlarda yetişen yabancı bir otun kökü' (TS 2005: 98).
3. **angi** 'aklı az, salak kimse' (İH: 5) → *angu* 'ahmak, sersem, akılsız, dangalak, angıt' (DS I: 262).
4. **anit-** 'bir şeyi yapmağa kalbinden hazırlanmak, niyet etmek, mücerret bir şeyi hazırlamak' (İH: 5) → *anit-* 'vurmaya niyet etmek, korkutmak kasdiyle vuracakmış gibi yapmak' (DS I: 271).

5. **anul anul** 'ağır ağır, yavaş yavaş' (İH: 5) (< ET *amul* (bk. Tietze 2002: 109)) → *anul anul*, *anıl anıl* 'ağır ağır, usul usul, yavaş yavaş, tedricen' (TTS I: 173) → *anıl* 'yavaş, ağır' (DS I: 269), *ımul ımul* 'yavaş yavaş, ağır ağır, hafif hafif' (DS VII: 2474), *umul umul* 'ay.' (DS XI: 4038).
6. **arduç** 'Ardıç ağacı' (İH: 5) (< ET *artuç* (bk. Tietze 2002: 118)) → *arduç* 'Ardıç' (DS I: 307); *ardıç* 'Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık (Juniperus)' (TS 2005: 116).
7. **argaç** 'dokunan bezin enliğine gerilen iplik' (İH: 5) → *argaç*, *arkaç* 'dokumacılıkta bezin enine atılan iplik, pûd' (TTS I: 190); *argaç* 'dokumalarda çözüğü üzerine enliliğine atılan ip; bir iplik topunun bir çalıya sarılarak aldığı kavun biçimi; kilim dokuma tezgâhı' (DS I: 309); *argaç* 'atki' (TS 2005: 116).
8. **arış** 'dokunacak bezin uzunluğuna gerilen iplik ardı' (İH: 6) → *arış* 'dokumalarda tezgâha uzunlamasına gerilen iplik' (TTS I: 208); *arış* 'eski dokumacıların kullandıkları bir ölçü' (DS I: 323-324).
9. **arıtla-** (*pamuknı*) 'pamuğu arıtlamak, pamuğu ayıklamak' (İH: 6) → *arıtla-* 'ayıklamak, temizlemek' (TTS I: 211).
10. **aşut** 'dağın aşılacak yolu, beli' (İH: 6); → *aşut* 'aşılacak yer, bel, geçit' (TTS I: 267); *aşut* 'aşılacak yer, geçit' (DS I: 364).
11. **avlagu** 'avlu, havlu, ağaçla, tahta ile, taşla çevrilmiş biraz yer ve koyun ağılı' (İH: 6) → *avlağu* 'çalıdan çit' (TTS I: 283); *avlağı* 'bahçelerin etrafına ağaç ve ince dallardan yapılan çit, engel; ağılı; 'ahırda hayvanların yem yediği yer' (DS I: 387).
12. **ayu kulağı** 'bir nevi ince tüylü kalın ve enli yapraklı ot' (İH: 6) → *ayu kulağı* 'gelincik çiçeği, ayu gülü, şakayık' (TTS I: 341); *ayıkulağı* 'Çuha çiçeğinin bir türü (Primula auricula)' (TS 2005: 158).
13. **aznavur** 'yaramaz ahlaklı adam' (İH: 6) (< Erm. *aznavor* 'noble, brave' (Dankoff 1995: 16)) → *aznavur* 'azgın, kuvvetli, heybetli' (TTS I: 357); *aznavur* 'asık yüzlü, sinirli, sert, haşin, iriyarı' (DS I: 443); *aznavur* 'iri yarı, kırıcı, sinirli, asık suratlı, sert kimse' (TS 2005: 168).
14. **bambo** 'kamuşın sağlam bir cinsidir ki, ondan kargı yaparlar' (İH: 6-7) (< Far. *bambu*² 'Bamboo (Bambusa arundinacea)' (Steingass 1998: 201)) →

² Sözcüğün kökeninin Fransızca olduğu düşünülmektedir (bk. Tietze 2002: 200; Nişanyan 2010: 54). TDK Sözlük de sözcüğü "Fr." kısaltması ile verir (bk. 2005: 195). Ancak Tietze'nin

bambu 'Buğdaygillerden, sıcak ülkelerde yetişen, boyu 25 metre kadar olabilen, mobilya, merdiven, baston vb. birçok eşyanın yapımında kullanılan bir tür kamış, Hint kamışı, hezaren (II) (*Bambusa vulgaris*)' (TS 2005: 195).

15. **banbalotu** 'banbul otu' (İH: 7) → *bambul otu* 'sıcak ve ılıman bölgelerde yetişen otsu veya çalı türü bir bitki (*Heliotropium*)' (TS 2005: 196). Krş. *banbul kurdu*, *bamil kurdu*, *panbul kurdu* 'kuduz böceği' (TTS I: 397).
16. **bandık-** 'son derece hırs ve iştihâ göstermek, dev iştihâsı izhar eylemek' (İH: 7) → *bandık-* 'çok susamak, hararetlenmek, fazla istekli olmak; çok acıkmak; imrenmek, ağzının suyu akmak; suyu, şarabı patlayıncaya kadar içmek' (DS II: 518).
17. **bayır** 'dağ eteği' (İH: 7) → *bayır* 'kıraç tarla, kır' (DS II: 580); *bayır* 'küçük yokuş' (TS 2005: 227).
18. **bıcalgan** 'vücutta sulu çatlaklar, mayasıl' (İH: 7) → *bıcalgan* 'hayvanların ayaklarında hasıl olan yara, çatlak' (TTS I: 536); *bıcalgan* 'kadınların meme uçlarında, çocukların ayaklarında, hayvanların ayak parmaklarıyla bileklerinde ter, pislik, çamur vs. sebeplerden ileri gelen sulu yara' (DS II: 656).
19. **buy-** 'soğuktan donmak' (İH: 8) → *buy-* 'insan ve hayvan soğuktan donmak' (TTS I: 724); *buy-* 'soğuktan donacak duruma gelmek, çok üşümek' (DS II: 808).
20. **cıgan** 'bahil, hasis' (İH: 9) (< ET *çigañ* (bk. EDPT: 408-409)) → *çıgan* 'cimri, bahil, hasis' (TTS II: 765).
21. **cırlak** 'Cırlayık, Toygar kuşu' (İH: 8) → *cırlak* 'Karga; Boz renkli bir çeşit küçük kuş' (DS II: 931-932).
22. **cibre** 'sirke yapılabilen üzüm çöpü' (İH: 9) (< Rum. *tsípura* (Tietze 2002: 453-454)) → *cibre* 'çürük, ezik meyve; meyve ve sebzelerin ezilmiş hâlleri' (DS III: 957); *cibre* 'sıkılıp suyu alınan üzüm vb. meyvelerin posası' (TS 2005: 367).
23. **cicik** 'nebatın yerden ilk görünen yeşilliği' (İH: 9) → *cücük* 'tomurcuk; soğanın tohum veren uzun sert yaprağı; filiz, çil; meyve ve sebzelerin en küçükü; yaprak aşısında dikkate alınan yer, göz' (DS III: 1023); *cücük*

de şerh düştüğü üzere sözcük, burada da ele alındığı üzere, XIV. yy. Memlûk-Kıpçak eserinde tanıklanmaktadır. Dolayısıyla sözcüğün Fransızcadan alıntı olması olasılık dışıdır. Nihai köken konusunda ise Tietze Malezya dillerini işaret eder.

- 'tomurcuk; soğan, marul vb. katmerli bitkilerin en iç bölümü' (TS 2005: 376).
24. **cinder-** 'doğru veya eğri olup olmadığını araştırmak, bir şeyin enikonu, etrafiyle aslına ermek' (İH: 9) → *çintir-* 'gizlice öğrenmeğe çalışmak' (TTS II: 924).
25. **çağan-** 'rahat edemeyip kıvranmak, oraya buraya atmak, çalkanmak' (İH: 9) → *çağna-* 'haykırmak, çığlık koparmak' (TTS II: 792); *çağna-* I 'hayvanlar yerde keyifle yuvarlanmak (DS III: 1037), II 'dolaşmak, sıkıntı gidermek' (DS XII: 1037).
26. **çalat** (*bol-*) 'kıvrak, şen, zeki, uyanık (olmak)' (İH: 9) (< Far. *çālāk* 'ingenious; vigilant; quick; clever-handed; active, smart' (Steingass 1998: 386)) → *çelet* 'şımarık, hırçın, atılgan, haylaz (çocuk)' (DS III: 1122).
27. **çamuş** 'harın, ham; talim görmemiş salma beygir' (İH: 10) (< Ar. *şamūş* (Tietze 2002: 404)) → *çamuş* 'haşarı, sert başlı (hayvan)' (TTS II: 820); *çamuş* 'huysuz hayvan, katır 'ay.' (DS III: 1065).
28. **çamuşluk** 'ham, harın beygirnin oynaması, hoplaması' (İH: 10) → *çamışlık, camışlık* 'haşarılık, huysuzluk' (TTS II: 820).
29. **çekük** 'kuş' (İH: 10) → *çekük* 'tarla kuşu, turgay' (TTS II: 852); *çekik* 'Serçe büyüklüğünde tarla kuşu' (DS III: 1112).
30. **çeler-** 'göz kırpmak, göz ucuyla bakmak' (İH: 10) → *çeler-* '(göz) açılıp parlamak' (TTS II: 860); *çeler-* 'gözleri bir noktaya dikilerek ölmek' (DS III: 1121).
31. **çemre-** 'paylar gibi hızlı hızlı insanın yüzüne kızgın kızgın söylemek' (İH: 10) → *çemkir-* 'karşı gelmek, sert cevap vermek; yüze karşı ileri geri, bağıra çağıra konuşmak' (DS III: 1130); *çemkir-* 'birine karşı gelmek, sert cevap vermek; köpek kesik kesik havlamak' (TS 2005: 413).
32. **çenle-** 'köpek dayak yiyip ağlar gibi ürmek' (İH: 10) → *çenile-, çenle-* 'köpek acı acı bağırarak' (TTS II: 856); *çenile-* 'köpek can acısından havlamak, haykırmak; canı yanan köpek inler gibi ses çıkarmak' (DS III: 1138).
33. **çeşte** 'Ud denilen çalgı' (İH: 11) (< Far. *şestā* (Tietze 2002: 432)) → *çeşte* 'uzun saplı büyük tekneli bir çeşit musiki âleti' (TTS II: 870).
34. **çeygel** 'fitne koparan, fesat çıkararak, kanlı katil, kötü, rezil adam' (İH: 11) → *çeygel* 'sert, kavgacı (kimse)' (DS III: 1155).

35. **çığır** 'dar yol, sapanın açtığı yol' (İH: 11) → *çığır* 'karlı yerlerde kürekle açılan yol; taşlı yol, patika; iz' (DS III: 1160-1161); *çığır* 'çıgım kar üzerinde açtığı iz; patika' (TS 2005: 422).
36. **çığıt** 'ergenlerin yüzünde, bazen ihtiyarlarda peyda olan cilt lekeleri' (İH: 11) → *çığıt* 'bazı kimselerin yüzlerinde bulunan nokta nokta esmer lekeler, çil' (TTS II: 888); *çığıt* 'hamile kadınların yüzünde görülen koyu renkli leke' (DS III: 1162).
37. **çımçık** 'halis, sırf, mahz' (İH: 11) → *çımçığ* 'saf, halis' (TTS II: 897); *çımçık* 'sade, arı, yalnız; tüm, tamamen, hep; tıpkı, aynı' (DS III: 1168-1169).
38. **çımkiş-** 'zaif bir gözün bir şeyi dumanlı, karışık görmesi' (İH: 11) → *çımkiş-*, *çimgiş-* 'ürpermek' (TTS II: 898); *çımkiş-* 'vücudun bir yeri ağrımak, sızlamak' (DS III: 1177-1178).
39. **çıtırlan-** 'alt-üst olmak, karmakarışık olmak' (İH: 11) → *çıtırlan-* 'dolaşmak, karışmak' (DS III: 1195).
40. **çirt-** 'ince ince aramak, ufak paraları seçmek, envainı aramak; sarrafın para bozması' (İH: 12) → *çirt-* 'bir şeyi ufak parçalara bölmek, doğramak, kesmek' (DS III: 1231). Krş. *çint-* 'ay.' (DS III: 1231).
41. **çoban aldaguci** 'Çoban aldatan dedikleri ufak bir kuş' (İH: 12) → *çoban aldatgucu*, *çoban aldavucu*, *çoban aldatkıcı*, *çoban aldatkucu*, *çoban aldayıcı* 'Çoban aldatan kuşu' (TTS II: 929).
42. **çoğ** 'güneş sıcağı, en sıcak günde karşıda görünen ışıklar' (İH: 12) → *çok (II)*, *çoğ (II)* 'ışık, ziya, şua, lema' (TTS II: 934).
43. **çoğı, çoğu** 'bağırma, çağırma, gürültü' (İH: 12) → *çoğu* 'ses, gürültü' (TTS II: 932).
44. **çokal** 'zırh altına giyilen ipekli hırka' (İH: 12) → *çukal*, *çokal*, *çukar* 'eskiden savaşta atlara giydirilen zırhlı örtü ki bir çeşidini savaşçılar da giyerlerdi' (TTS II: 957); *çokal* 'esk. savaşlarda giyilen zırh' (TS 2005: 446).
45. **çoknaş-** 'yığılmak, izdiham peyda etmek' (İH: 12) → *çoknaş-* 'çoğalmak, çoklaşmak' (TTS II: 938); *çoknaş-* 'toplanmak, birikmek, üşüşmek, kalabalık etmek' (DS III: 1261).
46. **çöğdür-** '(sidik) havaya doğru fırlatmak' (İH: 13) → *çöğdür-* 'ileri doğru fişkırtmak' (TTS II: 943); *çöğdür-* 'fişkırtarak, kavis çizerek işemek; su, kan gibi sıvı şeyler basınçla dışarı fişkırtmak; dayanma noktası ortada

olan bir manivelanın bir ucuna basarak kaldırmak; Başını havaya kaldırmak' (DS III: 1277-1278).

47. **çökek** 'civık çamur' (İH: 13) → *çökek* 'çöküntü, çirk, tortu; bataklık, bataklık' (TTS II: 944-945); *çökek* 'bataklık, su kenarı, balçık; çukur yer; tortu' (DS IV: 1218); *çökek* 'bataklık, sazlık' (TS 2005: 449).
48. **çön-** 'ısınmak' (İH: 13) → *çon-* '(ısınmak için) çömelmek, oturmak' (TTS II: 942); *çon-* 'ateşte ısınmak' (DS III: 1268).
49. **dayrın-** 'ayağı kaymak' (İH: 14) → *tayrınmak*, *tayrınmak* 'kaymak, sürçmek' (TTS V: 3778).
50. **debe** 'kasığı yarık, torbası düşük, sarkık' (İH: 14) (< Far. *daba* (Tietze 2002: 505)) → *debe* (I) 'fitıklı, kasığı yarık' (TTS II: 1033); *debe* 'fitıklı insan' (DS IV: 1391).
51. **demek, temek** 'damda, duvarda pencere gibi delik' (İH: 15) → *demek* II 'ahırdan gübreyi dışarıya atmak için kullanılan ufak pencere, kapak' (DS IV: 1416), *temek* I 'ahırlarda gübre atmaya ya da saman almaya yarayan delik, ahır penceresi; camsız, tahta kapaklı pencere' (DS X: 3874).
52. **devin-** 'çalışmak, uğraşmak, dövünmek, didinmek' (İH: 15, 16) → *devin-* 'hareket etmek, uğraşmak' (TTS II: 1124); *devin-* 'kııldamak, hareket etmek; çırpınmak, kıvranmak, tepinmek; çabalamak, uğraşmak, didinmek' (DS IV: 1443); *devin-* 'vücudu oynatmak veya kıpırdatmak, kııldanmak, hareket etmek' (TS 2005: 514).
53. **diğre-** (*et*) '(et) zehirlenmek' (İH: 15) → *diğre-* 'meyve ve sebze sertleşmek, gevrekleşmek' (DS IV: 1484).
54. **diğril-** '(tekerlek gibi şeyler) dönmek, yuvarlanmak' (İH: 16) → *devril-* 'devirme işi yapılmak' (TS 2005: 516).
55. **dinek** 'boynuz' (İH: 16) → *dinek* 'boynuzları dik ve sivri olan hayvan' (DS IV: 1501).
56. **dinel-** 'dikelmek, ayağa kalkmak, büyük huzurunda ayakta durmak' (İH: 16) → *dinel-* 'ayakta durmak, ayağa kalkmak' (TTS II: 1161); *dinel-* 'ayakta durmak, ayağa kalkmak, dik durmak' (DS IV: 1501); *dikel-* 'dik duruma gelmek, dikleşmek; Ayakta durmak' (TS 2005: 522).
57. **dirnek** 'cemaat' (İH: 16) → *dirnek* 'toplantı, toplantı yeri, cemiyet' (TTS II: 1113); *dernek* 'toplantı, düğün' (DS IV: 1433); *dernek* 'toplantı, düğün; belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet:' (TS 2005: 507).

58. *divşin-* 'çalışmak, uğraşmak, dövünmek, didinmek' (İH: 16) → *devşin-* 'debelenmek, çırpınmak, kımıldamak' (DS IV: 1445).
59. *dolamaç* 'dolambaç' (İH: 16) → *dolamaç* 'dolambaçlı, iğri büğrü, karışık' (TTS II: 1201); *dolamaç* 'dönemeç, viraj' (DS IV: 1543).
60. *doru* 'en yüksek yer, tepe, uç' (İH: 16) → *doru, toru* 'tepe, zirve' (TTS II: 1201); *doru* 'tepe, en yüksek yer, uç' (DS IV: 1564); *doruk* 'dağ, ağaç vb. yüksek şeylerin tepesi, en yüksek yeri, zirve, şahika' (TS 2005: 561).
61. *döğün* 'mahsus aletle veya şişle dağlamak' (İH: 17) → *döğün* 'yakı, dağlamakla açılan yara' (TTS II: 1226); *döğün* 'vücudun çeşitli yerlerine iğne ve barut ile yapılan döğme' (DS IV: 1572).
62. *döngel* 'yuvarlak, kozalak gibi dönen şey' (İH: 17) → *döngel* 'sap taşıma arabalarında, organları sıkıştırmaya yarayan, arabanın arkasındaki döner ağaç' (ZTS: 57).
63. *dun-* 'islenmek, kirlenmek, kararmak, dunuklanmak' (İH: 17) → *dun-* 'kederlenmek, düşünmek' (DS IV: 1604).
64. *durak otu* 'nebatattan' (İH: 17) → *durak otu, turak otu* 'Dere otu, razyane' (TTS II: 1259).
65. *durfanda* 'turfanda, ilk çıkan yemiş' (İH: 17) → *turvanda* 'bir ağacın veya bitkinin verdiği yılın ilk meyvesi, nevbar; erken çıkan yemiş' (BL 2001: 169).
66. *duru su* 'saf, berrak su' (İH: 17) → *duru, turu* 'saf, temiz, berrak; durgun, râkid' (TTS II: 1269); *duru* 'suyu çok, sulu, koyu olmayan (ayran, şurup, çorba vb. yiyecekler hakkında)' (DS IV: 1606); *duru* 'bulanıklığı olmayan, temiz, berrak' (TS 2005: 578).
67. *duvak* 'kadınların yüz peçesi' (İH: 17) → *duvağ* 'gelin duvağı' (DS IV: 1614); *duvak* 'gelinin başını, bazen de yüzünü örten dantel veya tül den örtü' (TS 2005: 579).
68. *duzla* 'tuzla; tuz gölü, madeni' (İH: 18) → *duzlak, tuzlak* 'tuz hasil olan yerler, tuzla' (TTS II: 1299); *duzla* 'tuz çıkarılan yer; hayvanlara tuz verilen yer' (DS IV: 1615), *tuzla* 'davarlara kırdan tuz verilen düz, taşlık ve kayalık yerler' (DS I0: 4003); *tuzla* 'kıyılarda, tava denilen havuzlara deniz veya göl suyu akıtıldıktan sonra kurutularak tuz çıkarılan yer, memleha; davarlara kırdan tuz verilen düz, taşlık ve kayalık yerler' (TS 2005: 2016).

69. **dümük-** ~ **dimük-** 'zihni dalmak, hoş bir şeyle eğlenmek, gönül oyalamak, avunmak'(İH: 16) → *dümük-* 'bir işle meşgul olmak, oyalanmak' (TTS II: 1312); *dümük-* 'bir işle ilgilenmek' (DS IV: 1630).
70. **dünür** 'damatla gelinin ailelerinin birbirlerine göre durumu' (İH: 18) → *dünür* 'sıhrî akraba' (TTS II: 1324); *dünür*, *dünür* 'kız görmeye giden kimse, görücü; kız istemeye giden kimse, elçi' (DS IV: 1632); *dünür* 'eşlerin baba ve analarının birbirlerine göre durumu'(TS 2005: 586)³.
71. **dünürşü** 'damatla gelinin aileleri' (İH: 18) → *dünürşü* 'gelin görmek için oğlan evinden kız evine giden kadın; kız istemeye giden kimse, elçi' (DS IV: 1633).
72. **düşlen-** 'bir mahale yönelmek, teveccüh etmek' (İH: 18) → *düşlen-* 'üzerine düşmek, fazlaca meşgul olmak' (TTS II: 1347); *düşlen-* 'dadanmak, alışmak' (DS IV: 1639).
73. **ebem kuşağı** 'eleğim sağma (alâimi sama)' (İH: 18) → *ebemkuşağı* 'Gökkuşağı'(DS V: 1654); *ebemkuşağı* 'Gökkuşağı' (TS 2005: 598).
74. **eğrek** 'deve yatağı, kuyu kenarında develerin çöktüğü yer, koyun eğlendiği ağıl' (İH: 18) → *eğrek* 'avlağı, sürü hayvanlarının istirahat ettiği yer' (TTS II: 1402); *eğrek* 'hayvanların toplandığı yer, hayvanların toplu olarak durdukları su başı; küçük baş hayvanların gece yattıkları yer, ağıl; hayvanların yazın öğle sıcağında toplanıp dinlendikleri yer' (DS V: 1682).
75. **eleğim sağma** 'eleğim sağma (alâimi sama)' (İH: 18) (< Ar. *alâ'im as-samâ* (Räsänen 1969: 40)) → *eleğimsağma* 'kavs-ı kuzah, alâim-i sema' (TTS II: 1426); *eleğimsema* 'gökkuşağı' (DS IV: 1652); *eleğim sağma* 'gökkuşağı' (TS 2005: 622).
76. **elgin** 'yabancı (fakir)' (İH: 18) → *elgin* 'garip, âciz, miskin, sefil' (TTS III: 1431); *elgin* 'yabancı, gurbette yaşayan, garip' (TS 2005: 626). Krş. *elgit* 'kimsesiz, garip' (DS V: 1714).
77. **elik-** 'utanıp mahcup olmak' (İH: 18) → *elik-* 'bunalmak, bîzar olmak; utanmak, sıkılmak, mahzun olmak; ihtiraz etmek, çekinmek' (TTS III: 1434); *elik-* 'utanmak, çekinmek, sıkılmak; bir yere gitmekten, bir iş yapmaktan üşenmek' (DS V: 1717).
78. **emzük** 'emzik, süt emilen kap, bir kabın emilecek sivri ucu' (İH: 18) → *emzik* 'sigara ağızlığı; hayvanların memelerinin uçları' (DS V: 1742),

³ Ağ sayfasında "halk ağzında" etiketi ile dir (19.11.16).

emzek 'küçük çocuklara süt verilmesine yarayan lastikten yapılmış araç, biberon' (DS V: 1742); *emzik* 'süt çocuklarını oyalamak için ağızlarına verilen kauçuk meme; ibrik, çaydanlık, testi vb. kapların, suyu azar azar akıtmaya yarayan içi delik uzantısı, ibik' (TS 2005: 635). Krş. *emzikli bardak* 'ibrik' (TTS III: 1465).

79. **ent-** 'şaşmak, hayran kalmak (*essi ent-* 'sezgisi şaşmak')' (İH: 18) → *ensi ent-* 'aklı başından gitmek, şaşırarak, rengi atmak' (TTS III: 1475). Ayrıca krş. *endik-* 'şaşlamak, acemilik göstermek, şaşırarak, mütehayyir olmak; tevahhüş etmek' (TTS III: 1466).
80. **erişte** 'ince ince kesilmiş yufka' (İH: 19) (< Far. *rišta* 'slices of paste put in soup, macaroni' (Tietze ve Lazard 1967: 152)) → *erişte* 'erişte' (BL 2001: 132); *herişte* 'ev makarnası' (DS VII:); *erişte* 'ince ince kesilip kurutulan hamur'(TS 2005: 645).
81. **eser-** 'şişmek, kabarmak, kat-kat olmak' (İH: 19) → *eser-* 'beslenmek, gelişip gürbüzleşmek' (DS V: 1780), *eserip beser-*⁴ 'bir çocuğu büyütüp yetiştirmek' (DS V: 1780).
82. **evdü-** 'yemişi toplamak' (İH: 19) → *ivdi-* 'toplamak' (DS VII: 2570).
83. **eyert-** 'iyice içini dışını karıştırıp aslına ermek, meseleyi olduğu gibi anlamak' (İH: 19) → *eyert-* 'toprağı derince işlemek' (DS V: 1820).
84. **eyneştir-** 'bir şeyi gereği gibi eyertip araştırıp soruşturmak' (İH: 19) → (?) *enteştir-* 'araştırmak, incelemek' (DS V: 1761).
85. (*eyer*) **eyrimi** 'hayvan eğerinin sağrı üzerine gelen keçeden olan uç' (İH: 19) → *eyrim* 'hayvanın sırtını vurmasın diye eyerin altına konan keçe, eyer keçesi, teğelti' (TTS III: 1594); *eyrim* 'at eyerinin altına konulan keçe' (DS V: 1827).
86. **fak** 'tuzak' (İH: 19) (< Ar. *fahh* (Räsänen 1969: 143)) → *fak* 'kapan, tuzak,' (TTS III: 1601); *fak 'esk* tuzak, kapan' (TS 2005: 677).
87. **fiğ** 'hayvan yemi olan ekin' (İH: 19) (< Rum. *vik* (Tietze 2009: 60)) → *fik*, *fiğ* 'yaban böğrülcesi, ak burçak' (TS III: 1607); *fik* 'yabanî mercimek; hayvan yemi' (DS V: 1864); *fiğ* 'Baklagillerden, hayvan yemi olarak yetiştirilen bir bitki (*Vicia sativa*)' (TS 2005: 700).
88. **furçu** 'firça' (İH: 19) (< Rum. *vúrtsa* (Tietze 2009: 86)) → *fırçı* 'firça' (DS V: 1853); *fırça* 'bir şeyin tozunu, kirini gidermekte veya bir şeye boya,

⁴ İzbudak *esermek* kelimesinde (o dönem için) bunun İstanbul'da *eserip besermek* şeklinin de olduğunu ifade etmiştir (İH: 19).

cila sürmekte kullanılan, bir araya getirilerek bağlanmış kıl vb.nden yapılan araç' (TS 2005: 695).

89. **ganır-** 'bükmek, eğmek, kırar gibi yapmak' (İH: 20) ~ **kanır-** 'olanca kuvvetle bükmek, kökünden yana doğru çekmek, söküp çıkarmak' (İH: 27) → **kañır-** 'ayırırçasına bükmek' (TTS IV: 2232); **gañır-** 'geriye bükmek; kırmak' (DS VI: 1913), **kanır-** 'bir araçla ya da zorlayarak bir şeyi yerinden ayırmak, kırmak, bükmek' (DS VIII: 2624); **kanır-** 'bir şeyi eğip zorlayarak yerinden çıkarmak veya çıkarmaya çalışmak' (TS 2005: 1061).
90. **gavkaz** 'gavgaz, çalı' (İH: 20) → **kavkaz** 'kuru bitki sapı; çürümeğe yüz tutmuş çam gövdesi' (DS VIII: 2689).
91. **gejere** 'çulhalarca malum yumak' (İH: 20) (< Erm. *kaçrar* 'instrument with wooden arms on which yarn is spun' (Dankoff 1995: 73)) → **gecere** 'iplik çilesi takılan iplik çıkırığı, elemeye' (DS VI: 1659).
92. **gemrük** 'gedik dişli' (İH: 20) → **kemrük** 'kemirilmiş' (TTS IV: 2410); **gemrük** 'zayıf, çukurlaşmış' (DS VI: 1987).
93. **gensiz** (*getir-*) 'meburen, zaruri olarak (getirmek)' (İH: 20) → **geñsiz**, **geñsüz**, **geñsizin**, **gensüzin** 'isteği olmayarak, istemeyerek, ister istemez' (TTS III: 1647).
94. **gerdeme** 'nebatî ilaç' (İH: 20) (< Rum. *kardamo* 'Kresse' (Tietze 1955: 223)) → **kerdime** 'Tere otu' (TTS IV: 2440); **gerdeme** 'sulak yerlerde yetişen yenilir, yeşil renkli bir çeşit ot, tere' (DS VI: 1996).
95. **gerüz** 'abdesthane ve bulaşık lağımı' (İH: 20) (< Far. *kārız* (bk. Tietze 2009: 136)) → **geriz** 'kireç, çimento ya da demirden yapılan su yolu, boru; insan dışkısı, pislik; kanalizasyon' (DS VI: 2003); **geriz/keriz** 'lağım, keriz' (TS 2005: 754).
96. **gev-** 'dişi ile çiğnemek, ezmek, ağızda gevelemek' (İH: 20) → **gev-** 'ağızda çinemek, gevelemek, geviş getirmek' (TTS III: 1667); **gev-** 'ağızda katı bir şey çiğnemek, geviş getirmek' (DS VI: 2013).
97. **geyik** 'elbise' (İH: 20) → **giyik** 'yünden dokunan aba' (DS VI: 2086), **keyik** 'çoban abası; kadınların başlarına aldıkları bir çeşit yemeni' (DS VIII: 2778).
98. **geyiş-** 'boynu gövdesi içine geçmek, girmek, ihtiyarlardaki gibi kamburlaşmak' (İH: 20) → **gañış-** 'insan, dengesini kaybederek bir tarafa

eğilmek' (DS VI: 1914), *kanış-* 'başı geriye çekip dimdik durmak' (DS VI: 2624).

99. *geyrek* 'eyeği (kaburga) kemiğinin yumuşağı' (İH: 20) → *geyrek* 'yumuşak kemik, kıkırdak; eğe kemiği' (TTS III: 1623); *geyrek* 'kaburga kemiğinin alt kısmı' (DS VI: 2016), *keyrek* 'kaburga kemiklerinin alttan birinci, ikinci çifti' (DS VIII: 2779); *geğrek* 'kaburganın alt yanında bulunan boşluklardan her biri' (TS 2005: 740).
100. *gezeğen* 'dolaşan, tavaf eden' (İH: 20) → *gezeğen* 'daima gezen' (TTS III: 1689); *gezeğen* 'çok gezen (kimse)' (DS VI: 2019).
101. *gıcık* 'kaşınma, gidişme' (İH: 21) → *gıcık* 'kaşınma, kaşıntı, uyuz hastalığı' (TTS III: 1693); *gıcık* 'uyuz hastalığı' (DS VI: 2071); *gıcık* 'boğazda duyulup aksırtan, öksürten yakıcı kaşıntı' (TS 2005: 758).
102. *girde* 'tandırda pişen ince ekmek' (İH: 21) (< Far. *girda* 'a kind of round cake, but not thin' (Tietze ve Lazard 1967: 143) → *kirde* 'tandır ekmeği, pide' (TTS IV: 2573); *girde* 'sacda pişirilen yağlı ince ekmek; gözleme' (DS VI: 2182).
103. *goğşat-* 'gevşetmek, gevşeklik vermek, kıvıldamaya hal bırakmamak' (İH: 26) → *kağşat-* 'bir şeyin parçalarını gevşetip dökülecek hale getirmek' (TTS IV: 2163); *gağşat-* 'gevşetmek; yumuşatmak' (DS VI: 1894).
104. *gömren* 'Ada soğanı' (İH: 21) → *gömren* 'yabanıl soğan' (DS XII: 4511).
105. *gömren-* 'gömürdenmek, iri iri sesle, içinden hiddetle anlaşılmaz bir söz söylemek; homurdanmak' (İH: 21) → *gümren-* 'homurdanmak' (TTS III: 1859); *gümren-* 'homurdanmak, kendi kendine konuşmak; hayvan homurdanmak bağırmak' (DS VI: 2223).
106. *göremez* 'süt çalınmış yoğurt, bir nevi peynir' (İH: 21) (< Far. *gür-māst* (bk. Tietze 2009: 176) ya da *güre-māst*) → *göremez* 'ekşimiş süde tazesini katılarak yapılan peynir gibi yiyecek' (TTS III: 1774); *göremez* 'ekmekle yenen, taze sütle, ekşi sütün yoğurt kıvamındaki karışımı' (DS VI: 2159).
107. *götürüsü* 'hepsi, ammesi' (İH: 21) → *götürü* 'bütün, tamam, toptan, hep, büsbütün' (TTS III: 1793).
108. *gözer* 'geniş delikli büyük kalbur' (İH: 22) → *gözer* 'iri gözlü kalbur' (TTS III: 1816); *gözer* 'buğday, toprak vb. şeyler elenen iri gözlü büyük kalbur' (DS VI: 2180)

109. **gücemle-** 'icbar ve ısrar eylemek, zorla yapmağa mecbur etmek' (İH: 22) → *güce-*, *gücemle-* 'zorlamak, icbar etmek; güç duruma düşürmek, güçlük içinde bırakmak' (TTS III: 1838).
110. **güceymen** 'baş bağı, baş örtüsü' (İH: 22) (< (?) BMo. *kacim* 'at örtüsü' (Tietze 2009: 114) krş. Mo. *kecim* (*hejim*) 'caparison, saddle cloth' (Lessing 1960: 462)) → *geceymen*, *güceymen*, *gecimen*, *gicimen*, *gücimen* 'kadın baş örtüsü, gelinlerin başlarına giydikleri süslü örtü, taç' (TTS III: 1616).
111. **güçük** 'kesik, kırık, ucu çomak gibi kalmış; küt, kuyruğu kesik köpek, kuyruksuz tavuk' (İH: 22) → *güçük* 'kuyruğu kesik hayvan' (TTS III: 1850); *güçük* 'kuyruksuz, kuyruğu kesik hayvan; küt, ucu sivrilğini kaybetmiş şey' (DS VI: 2213-2214).
112. **gümele** 'kelik, avcılar evi' (İH: 22) (< *güme* < (?) Far. *küma* 'a straw hut or shed for sheltering those who watch the fields' (Eren 1999: 166)) → *gümele* 'avcıların çalı çırpı veya taştan yaptıkları siper veya kulübe, evsin' (TTS III: 1742); *gümele* 'avcı kulübesi' (DS VI: 2222).
113. **gümlüç** 'Tatarcık, gürp düşen' (İH: 22) → *gümlüç* 'Yavısı, böcek yavrusu' (TTS III: 1858).
114. **güpcük** 'eğer yastığı' (İH: 22) → *kepçük* 'eyerin altına konulan minder' (BL 2001: 147); *küpcük* 'eğerin üzerine konulan yastık' (DS VIII: 3040), *göpcük* 'eski çuvaldan yapılan minder' (DS VIII: 2157).
115. **gür** 'sık; feyizli' (İH: 22) → *gür* 'kesif, sık, gümrah; kuvvetli, çok, bol' (TTS III: 1879); *gür* 'bol ve güçlü olarak çıkan veya fıskıran; bol, verimli, feyyaz' (TS 2005: 815).
116. **hantaz** 'iri yarı, dört köşe, yakışsız adam, yakışsız olan her şey' (İH: 22) → *hondaz* 'kabasaba, biçimsiz (kimse)' (DS VII: 2402).
117. **hapazla-** 'avcunu doldurarak almak' (İH: 23) → *hapazla-*⁵ I 'avuçlamak' (DS VII: 2278); *apazla-* 'avuçlamak' (TS 2005: 108).
118. **harla-** 'har har yanmak' (İH: 23) → *harla-* 'az yanan ateş ya da kuru ot gibi şeyler birden parlamak' (DS VII: 2292); *harla-* 'ateş için kuvvetlenmek, harlı bir biçimde yanmak' (TS 2005: 850).
119. **haşeri** 'haşarı, terbiyesiz, ahlaksız, kötü adam; elinden her fenalık gelen kimse' (İH: 23) (< Ar. *haşarî* (Nişanyan 2010: 230)) → *haşarı* 'çok

⁵ *hapaz* 'avuç dolusu; avuç içi; iki avuç; tokat' (DS VII: 2278).

yaramaz, ele avuca sığmayan (çocuk); huysuz, azgın (hayvan)' (TS 2005: 854).

120.hayat 'hanenin avlusu, etrafı çevrilmiş meydanlık' (İH: 23) (< Ar. *ḥāciṭ* (Eren 1999: 175)) → *hayat* 'avlı' (TTS III: 1905); *hayat* 'avlu' (DS VII: 2314-2315).

121.helke 'üstü halkalı saplı tencere gibi bakır kap' (İH: 23) (< Rum. *ḥalkío* 'Kupfergefäss, Kupferkessel' (Tietze 1955: 244)) → *helke* 'bakır tencere, bakraç' (TTS III: 1910); *helke* 'su, süt vb. şeyleri koymaya yarayan, çoğunlukla bakırdan yapılan, bakraçtan büyük bir çeşit kova' (DS VII: 2334).

122.herekli bağ 'çubukları ağaçlara bağlanıp çadır gibi yapılan' (İH: 23) (< Rum. *ḥaraki* 'Rebenpfahl' (Tietze 1955: 244) + *il*) → *herék* 'üzüm çubuklarının altlarına dikilen destek' (TTS III: 1912); *herék* 'asma dallan ve fasulyelerin sarkmaması için destek olarak dikilen sırik' (DS VII: 2342); *herék* 'asma, fasulye vb. sarılğan bitkilerin tutunması için yanlarına dikilen sırik, ispalya' (TS 2005: 878).

123.hırı 'Eşek çiçeği, mantı çiçeği' (İH: 23) (< Far. *kurra* 'eşek' (Eren 1999: 238)) → *hırı* 'Hatmi çiçeği; eşek' (DS VII: 2368).

124.indal- 'hastalığa, bir fenalığa tutulmak, duçar olmak' (İH: 24) → *andal-* 'açlıktan içi geçmek, içi ezilmek' (DS I: 257)

125.inrık 'zifiri karanlık' (İH: 24) → *inrık* 'sabah karanlığı' (DS VII: 2479), *iğrık* 'tan vakti; akşam, üzeri olan alaca karanlık; karanlık, gece' (DS VII: 2458).

126.irgat 'amele, rençber, gündelikçi' (İH: 24) (< Rum. *ergatis* 'Spill' (Tietze 1955: 219)) → *irgat* 'tarım işçisi, rençper; yapı işçisi' (TS 2005: 913).

127.isbatan 'Gerdeme denilen, eskiden ilaca kullanılan ot' (İH: 24) (< Far. *ispandān/sipandān* (Eren 1999: 194; ayrıca bk. Tietze ve Lazard 1967: 146) → *ispetān* 'su teresi' (BL 2001: 143); *ispatan* 'yabanî tere' (DS VII: 2493), *isbatan* 'bir çeşit ot' (DS VII: 2554).

128.is- 'ısırmak' (İH: 24) → *ıs-* 'kısmak, sıkmak, kıvırmak, büzmek; ağzını sımsıkı tutmak' (DS VII: 2492).

129.ızgar 'hasis, pinti, kötü' (İH: 24) → *ızgar*, *ızkar* 'cimri, hasis, bahil' (TTS III: 1993); *ızgar* 'cimri; kurnaz' (DS VII: 2499).

130. **ibük** 'İbibik, çavuş kuşu' (İH: 24) → *ibük* 'Çavuş kuşu, hüthüt kuşu' (TTS III: 1995); *ibik* 'Çavuşkuşu' (DS VII: 2500), *ibuk* 'Baykuş' (DS VII: 2503); *ibibik* 'Çavuş kuşu' (TS 2005: 924).
131. **iğın-** 'ıklayarak gelen, ıgıntılı şiddetli sancı' (İH: 24) → *iğın-* 'ıkınmak' (TTS III: 2019); *iğın-* 'ıkınmak' (DS VII: 2510). Krş. *ıkın-* 'herhangi bir nedenle soluğunu içinde tutarak kendini zorlamak' (TS 2005: 911).
132. **ikeş-** '(hayvan) harınlamak, ekeleşmek, hamlaşmak, şımarmak; dayanmak, bitişmek, eklenmek' (İH: 24) → *iğış-* 'zıtlaşmak, inatlaşmak, aksilik etmek' (DS VII: 2509).
133. **ilenç** 'inkisar, beddua etmek, aleyhinde söylemek' (İH: 24) → *ilenç* 'beddua; azarlama' (TTS III: 2038); *ilenç* 'beddua' (DS VII: 2519); *ilenç* 'beddua, kargış' (TS 2005: 953).
134. **irde-** 'araştırmak, didiklemek, yoklamak' (İH: 25) → *irde-* 'araştırmak, teftiş etmek, tetkik etmek, tecessüs etmek' (TTS III: 2087); *irde-* 'araştırmak; hırpalamak, zedelemek' (DS VII: 2547).
135. **irik- II** '(hayvan) korkup sağa sola hareket etmek' (İH: 25) → *erik-* I 'azmak, taşkın hareketler yapmak' (DS V: 1769).
136. **irik- III** '(hayvan) yorga olmak, kuvvetli, şen, dinç olmak' (İH: 25) → *irik-* 'hastalıktan sonra toplamak, iyileşmek' (DS VII: 2549).
137. **it burnu** 'yabani gül' (İH: 26) → *itburnu* 'yabanî gül' (TS III: 2126); *itburnu* 'yabanî gül ve meyvesi' (DS VII: 2567); *itburnu* 'yaban gülünün meyvesi' (TS 2005: 1002).
138. **kabak** 'boynuzsuz; göz kapağı' (İH: 26) → *kabak* III 'boynuzsuz koyun' (TTS IV: 2145) *kabak* I 'göz kapağı' (TTS IV: 2143); *kabak* 'boynuzsuz hayvan; kısa boynuzlu hayvan' (DS VIII: 2578).
139. **kabal** 'toptan ücret' (İH: 26) → *kabal* 'toptan, götürü, hepsi birden' (DS VIII: 2579) 'götürü, toptan alışveriş' (DS XII: 4527).
140. **kakaç (et)** 'kurutma (et)' (İH: 26) → *kakaç* 'pastırma, kurutulmuş et; kavurma; tuzlanarak kurutulmuş balık' (DS VIII: 2599-2600).
141. **kalkı- I** 'batıp çıkmak, çabalamak, oynamak' (İH: 26), **kalkı- II** 'hoplamak, zıplamak' (İH: 26) → *kalkı-* 'sıçramak, hoplamak, kalkmak' (TTS IV: 2188); *kalgı-* 'atlamak, sıçramak' (DS XII: 4531), 'öfkeyle kalkmak' (DS VIII: 2609).
142. **kaltaban** 'pezevenk' (İH: 27) (< Far. *kaltabān* 'a pimp to his own wife' (Steingass 1998: 1042) → *kaltaban* 'kof, korkak, tabansız kimse;

konuşmasını bilmeyen kimse' (DS VIII: 2610); *kaltaban* 'namussuz, Şarlatan, yalancı, hileci' (TS 2005: 1051).

143.kama- 'yummak, yığmak, kapamak' (İH: 27) → *kama-* 'kapatmak; kilitlemek' (DS VIII: 2612) . krş. *kama-* 'çivilemek, perçinlemek, çakmak' (TTS IV: 2193).

144.kaman- (*işten*) '(işten) müteheyyiç olmak' (İH: 19) → *kaman-* 'şaşırmak; bunalmak, âciz kalmak' (DS VIII: 2613).

145.kanrıl- 'ağaç dalı gibi şey eğilmek' (İH: 27) → *kanrıl-* 'bir tarafa eğilmek' (TTS IV: 2239); *kanrıl-* 'arkaya bükülerek kırılmak (ağaç için)' (DS VIII: 2626).

146.kapan 'fak, tuzak' (İH: 27) → *hapan* 'tuzak' (DS VII: 2277); *kapan* 'bazı hayvanları yakalamak için kullanılan, hayvanın ayağının değmesiyle işleyen tuzak; düzen, hile' (TS 2005: 1067).

147.karamuk 'Gülçer denilen karaca tohum ki ekin içinde çıkar' (İH: 27) → *karamuk* 'tarlada buğday aralarında biten, anasona benzer söbüce siyah ve acı bir tohum' (TTS IV: 2268); *karamık* 'saçma büyüklüğünde meyveleri olan dikenli bir bitki, çalı' (DS VIII: 2650).

148.karca- 'karmakarışık olmak, birbirinden ayırt edilemez olmak, benzeşmek' (İH: 27) → *karcaş-* 'karışmak, karmakarışık olmak, dolaşmak, bozulmak' (DS VIII: 2655).

149.karıca 'kolun omuzdan alt yanı' (İH: 27) → *karıca* 'bazı' (TTS IV: 2254); *karaca* 'koldaki kas kitlesi, pazı' (DS VIII:); *karaca* 'üst kol' (TS 2005: 1075).

150.karsala- 'kalkımak, lök lök yürüyüp binen kimseyi dingildemek' (İH: 27) → *karsala-* 'yakmak, kavurmak' (TTS IV: 2320); *karsala-* 'hırpalamak, örselemek; sıtma, hastayı titretmek' (DS VIII:).

151.kaş 'her şeyin kenarı, ağzı' (İH: 28) → *kaş* 'eyerin ve semerin önünde ve ardında olan yükseklikler; damın saçağı' (TTS IV: 2327-2328); *kaş* II 'çatı saçağı' (DS VIII:); *kaş* 'kemerli ve çıkıntılı şey veya yer; eyerin ön ve arkasındaki çıkıntılı bölüm' (TS 2005: 1100).

152.kavanoz 'kavanoz' (İH: 28) (< Rum. *kavanos* 'Napf' (Tietze 1955: 221) → *kavanoz* 'plastik, cam vb. maddelerden yapılmış ağzı geniş, çeşitli boylarda kap' (TS 2005: 1109).

153. **kavşur-** 'kavişdirmek, dürmek, bükmek' (İH: 28) → *kavşır-* 'birleştirmek, bir araya getirmek; iki eli birleştirerek tutmak, kucaklamak' (DS VIII: 2692).
154. **kayağan** 'ayak kayar, düz, mücella taş' (İH: 28) → *kayağan* 'yumuşak taş' (TTS IV: 2367); *kayağan* 'düz taş' (DS VIII: 2695).
155. **kaygana** 'un, yumurta ile yağ içine dökülen tatlı' (İH: 28) (< Far. *haygina* 'a fried egg' (Tietze ve Lazard 1967: 145) → *kaygana* 'omlet' (DS VIII: 2696).
156. **kayık-** (*geri*) 'giderken (geri) dönmek' (İH: 20) → *kayık-* 'temayül göstermek, kaymak; inhiraf etmek, sapmak, yüz çevirmek' (TTS IV: 2372).
157. **kayıp-** 'ayağı kaymak, düşecek gibi olmak' (İH: 28) → *kayıp-* 'kaymak' (DS VIII: 2700, DS-XII: 4539), 'dayanağını yitirmek' (DS XII: 4539).
158. **kedi** 'Kedi' (İH: 28) → *kedi* 'Kedigillerden, köpek dişleri iyi gelişmiş, kasları çevik ve kuvvetli evcil, küçük memeli hayvan, pisik (*Felis domesticus*)' (TS 2005: 1126).
159. **kekegülük** 'kekemelik' (İH: 28) → *kekegü* 'kekeme' (BL 2001: 147).
160. **kekilde-** 'tavuk yumurtlarken kekildemek; vak vak diye ses çıkarmak' (İH: 28) → *kakilda-* 'tavuk yumurtlarken gıdaklamak' (DS VIII: 2602).
161. **keleb** 'ip, iplik yumağı, keleb' (İH: 28) (< Far. *kalāba*, *kalāfa* (Eren 1999: 228) → *kelep* 'iplik çilesi' (DS VIII: 2728), *keleve* III 'ay.' (DS VIII: 2731).
162. **kelenü** 'Tarla faresi' (İH: 29) → *geleni* 'Tarla faresi' (DS VI: 1975).
163. **kelik II** 'gümele gibi avcı kulübesi' (İH: 29) (< Rum. *kalivi* 'Hütte' (Tietze 1955: 222)) → *kelik* 'bağ evi, kulübe' (DS VIII: 2733), *kelif* 'ay.' (DS VIII: 2733).
164. **keman göre** 'içine çakıl koyup kuş vurulan iptidâî tüfek' (İH: 29) → *kemân-guruhe* 'eski çağlarda gülle ve ateşli maddeler fırlatmaya yarar mancınık türevi bir silah' (BL 2001: 147).
165. **kemirçek** 'kemik ucunda yumuşak kemik' (İH: 29) → *kemirdek*, *kemirtlek*, *kemirtlik*, *kemürdek*, *kemürtlik*, *kemirtek* 'gudruf, kıkırdak' (TTS IV: 2407); *kemirtek* 'kıkırdak' (DS VIII: 3035-3036); *kemircik* 'burun, kulak vb.nde bulunan küçük kıkırdak' (TS 2005: 1133).
166. **kemre** 'hayvan ayağı altında çiğnenmiş fişki, mayıs' (İH: 29) (< Far. *kamra* 'Dung' (Eren 1999: 230) → *kemre* 'gübre, tezek' (DS VIII: 2740); *kemre* 'gübre; yara ağzındaki kabuk' (TTS IV: 2410).

167. **keser** 'ağaç kestiğimiz alet' (İH: 29) → *keser* 'tahta, ağaç yontmaya ve çivi çakmaya yarayan, kısa saplı, bir yanı keskin ağızlı çelik araç' (TS 2005: 1143).
168. **keşkek** 'bildiğimiz yemek' (İH: 29) (< Far. *kaşkak* 'barley or wheat, especially boiled whole with meat till it has become soft' (Tietze ve Lazard 1967: 147-148)) → *keşkek* 'dövülmüş buğday ve etle pişirilen bir çeşit yemek, lâpa' (DS VIII:), 'kaynamış buğday' (DS XII:), *keşgek* 'dövülmüş buğday; yağ ve etten yapılan bir çeşit yemek' (DS XII:).
169. **keyin** ~ **geyin** 'kadının ve hayvanların rahmi' (İH: 29, 20) → *geyin* 'geviş getiren hayvanların dişilik organı' (DS VI: 2016).
170. **kıcıkla-** 'gıdıklamak' (İH: 29) → *kıcıkla-* 'gıdıklamak' (TTS IV: 2468); *kıcıkla-* 'gıdıklamak' (DS VIII: 2807).
171. **kındıra** 'sazlık nevinden halfa otu' (İH: 30) → *kındıra* 'saz nevinden bir ot, hasır otu' (TTS IV: 2492); *kındıra* 'sulu yerlerde biten ince uzun yapraklarının kenarları keskin, ucu diken gibi, koyu renkli bir çeşit çayır otu; bir çeşit kamış; hasırotu; zurna yapmaya yarayan bir çeşit kamış; sazdan yapılan sapan; kabuğu soyulup içi yenen bir çeşit yaban otu; eğrelti otu; ayrık otu gibi kökü derinlerde olmayan bir ot; sulu yerlerde yetişen, keskin kokulu gövdesi bölmeli ve delikli, kurusundan düdük yapılan bir ot' (DS VIII: 2808)
172. **kırklık** 'ortası raptedilmemiş bir nevi makas ki, koyun tüyü kırmak için kullanılır' (İH: 30) → *kırklık* 'davar kırkma makası' (TTS IV: 2508); *kırklık* 'davar kırkılan makas' (DS VIII: 2830).
173. **kısarla-** 'kıstırmak, daracık yere sıkıştırarak' (İH: 30) → *kısarla-* 'muztar bırakmak, muftakır bırakmak, muhtaç etmek; kıstırmak' (TTS IV: 2517); *kısarla-* 'toplamak, bağlamak, kımıldamayacak duruma sokmak; yakalamak' (DS VIII: 2840).
174. **kıskı** 'bir şeyi kıstıracak, kapayacak şey' (İH: 30) → *kıskı* 'mengene, cendere; iki şey arasına kıstırılan ağaçtan kama' (TTS IV: 2518); *kıskı* 'saç tokası; çamaşır mandalı' (DS VIII: 2840); *kıskı* 'türlü maksatlarla iki şeyin arasına sokuşturulan, kıstırılan parça, kama, takoz' (TS 2005: 1167).
175. **kızak** 'buz üstünde kayılan alet' (İH: 31) → *kızak* 'buğday sapı, ekin ve odun çekmek için ağaçtan yapılmış tekerleksiz bir çeşit taşıt' (DS VIII: 2860).

- 176.**kızamuk** 'kan bozulup, vücut çıban dökmesi' (İH: 31) → *kızamık* 'genellikle küçük yaşlarda görülen, kuluçka dönemi bir iki hafta süren, bulaşıcı, ateşli, ufak kızıl lekeler döktüren hastalık' (TS 2005: 1175).
- 177.**kızdırma** 'humma' (İH: 31) → *kızdırma* 'hastalık ateşi' (TTS IV: 2537); *kızdırma* 'ateş, yüksek vücut ısısı; sıtma' (DS VIII: 2862).
- 178.**kimerde** 'bazan' (27/31) → *kimerde* 'Bazan, ara sıra' (TTS IV: 2566).
- 179.**kirevet** 'kürsü, geniş koltuk' (İH: 31) (< Rum. *krevvati* 'Bettgestell, Bett' (Tietze 1955: 228)) → *kirevet* 'asma çardağı, çardak' (TTS IV: 2441); *kirevet* 'tahta kanep'e' (DS VIII:), *kerevet* 'yatak yapılan yer, seki, tahtadan yapılmış oturacak yer' (DS VIII:), *kirevit* 'tahta kanep'e' (DS VIII: 2877); *kerevet* 'üzerine şilte serilerek yatmaya veya oturmaya yarayan, duvara bitişik, ayakları olan, tahtadan sedir' (TS 2005: 1140).
- 180.**kişgir-** 'tazıyı ava teşvik etmek, saldırmak' (İH: 31) → *kişgir-* 'insan ya da hayvanı kavgaya kışkırtmak' (DS VIII: 2886).
- 181.**koçun-** 'rahatsız olup, içtinap etmek, çekinmek' (İH: 31) → *kocun-* 'çekinmek, ihtiraz etmek, korkmak' (TTS IV: 2592); *koçun-* 'sakınmak' (DS VIII: 2895); *gocun-* 'bir şeyden alınmak; çekinmek, kaçınmak' (TS 2005: 767).
- 182.**koğ** 'göze, yemeğe düşen çöp, süprüntü' (İH: 31) → *kıv* 'çöp, toz toprak, çörçöp' (BL 2001: 148).
- 183.**kolak** 'kolu çolak' (İH: 31) → *kolak* 'çolak' (DS VIII: 2907).
- 184.**komut-** 'hoplatmak, teşvik etmek' (İH: 31) → *komut-* 'harekete getirmek' (DS VIII: 2914).
- 185.**konak** 'baştaki kepek' (İH: 31) → *koşak, koşrak, kolak* (II) 'başta saç aralarında olan kepek' (TTS IV: 2627); *konak* 'saçtaki kepek' (DS VIII: 2915).
- 186.**koşa** 'iki kat' (İH: 31) → *koşa* 'çift, eş, ikiz' (TTS IV: 2667); *goşa* 'çift, çifte' (DS VI: 2107).
- 187.**köfün** (Ar. *kuşfa*) 'köfün, küfe' (İH: 32) → *köfün* 'büyük sepet, küfe' (DS VIII: 2949).
- 188.**köknar** 'Çam fıstığı' (İH: 32) (< Rum. *kukunari* 'Piniennus' (Eren 1999: 256)) → *küknar* 'Köknar ağacı' (DS VIII: 3026); *köknar* 'Çamgillerden, yüksek bölgelerde yetişen, iğne yaprakları kısa, yassı olan, reçineli ve kozalaklı bir orman ağacı (*Abies*)' (TS 2005: 1229).

- 189.kösnü-** 'kadın çiftleşmeğe iştahlanmak' (İH: 32) → *kösnü-* 'dişi hayvan erkek istemek' (TTS IV: 2701); *kösnü-* 'at, eşek vb. hayvanlar çiftleşme istemek' (DS VIII: 2974).
- 190.kösnük** 'pek iştahlı dişi'(İH: 32) → *kösnük* 'erkek isteyen kızgın dişi' (TTS IV: 2700); *kösnük* 'kötü kadın, isterik kadın; çiftleşmek isteyen at, eşek vb. hayvan' (DS VIII: 2975).
- 191.kuğuz** 'oyuk, çukur, koğuk' (İH: 32) → *koğuz* 'içi boş, ko' (TTS IV: 2603); *koğuz* 'eksik, içerisi sıkıştırılarak doldurulmamış, gevşek bırakılmış; bir kabın dolmaya yakın durumu' (DS VIII: 2903).
- 192.kurulgan** 'tırnak dibinde çıkar bir çıban' (İH: 33) → *kurulgan* 'tırnakla et arasında çıkan bir çıban' (DS VIII: 3012).
- 193.kurum** 'bacada hasıl olan is birikintisi' (İH: 33) → *gurum* I 'kurum, is' (DS VIII: 2201); *kurum* I 'ocak bacalarında biriken veya çevrede savrulan kalın is' (TS 2005: 1265).
- 194.kutu** 'kutu' (İH: 33) (< Rum. *kuti* 'kap, tas' (Nişanyan 2010: 357)) → *gutü* 'kutu' (DS VI: 2203); *kutu* 'ince tahta, mukavva, teneke, plastik vb.nden yapılmış, genellikle kapaklı kap' (TS 2005: 1272).
- 195.külte** 'balta sapı, düğdü' (İH: 33) → *külte* 'balta ya da keserin çivi çakılan kalın yanı' (DS VIII: 3031).
- 196.külünük** 'kazma' (İH: 33) (< Far. *kulung* (Räsänen 1969: 308)) → *külünk* 'taşçı kazması' (TTS IV: 2769); *külük* 'taşçı çekici, balyoz' (DS VIII: 3032); *külünk* 'taşları, kayaları parçalamakta kullanılan sivri kazma' (TS 2005: 1283).
- 197.künd** 'alık, ebleh' (İH: 33) → *künd* 'ahmak, aptal' (TTS IV: 2770).
- 198.kürdük-** 'müteheyyiç olmak, didinmek, kıvranmak, çırpınmak' (İH: 33) → *kürdük-* 'dişi hayvan erkek istemek' (TTS IV: 2775); *kürdük-* 'kedi çiftleşmek istemek, kızana gelmek' (DS VIII: 3043).
- 199.kürü-** 'hayvanların pisliğini kürekle toplamak' (İH: 34) → *kürü-* 'kürek gibi bir şeyle atmak' (TTS IV: 2777); *kürü-* 'kar, çamur, toprak vb. şeyleri kürekle sıyırarak atmak' (DS VIII: 3048); *küre-* 'kürekle atıp temizlemek, kürelemek, kürümek' (TS 2005: 1286).
- 200.küt** 'ayağı güdük, kesik, kırık, basamaz, total' (İH: 34) → *küt* 'kötürüm, sakat' (DS VIII: 3052).
- 201.loda** 'noda, sürülmüş zahire yığını'(İH: 34) → *loda* 'taneli ya da tanesiz saman yığını' (DS IX: 3081-3082), 'üstü toprak ve otları örtülmüş koni

biçimindeki saman yığını' (DS IX:), *noda* 'üstü toprakla örtülmüş saman yığını' (DS IX: 3253).

202.lüle 'emzik' (İH: 34) (< Far. *lūla* (Räsänen 1969: 319)) → *lüle* 'çaydanlık ve demliğin ağzı, ibriğin emziği' (DS IX: 3094).

203.mala 'mala' (İH: 34) (< Far. *māla* 'sıvama aleti' (Nişanyan 2010: 383)) → *mala* 'harç alıp sürmeye yarayan, çoğu üçgen biçiminde, yassı, demirden, üstten tahta saplı sıvama aracı' (TS 2005: 1335).

204.mantar 'mantar' (İH: 34) (< Rum. *amanitari* 'essbarer Pilz' (Tietze 1955: 209)) → *mantar* 'mantarlardan, içinde zehirlileri de bulunan, silindir bir gövde ve üst tarafı şapka biçiminde olan ilkel bitkilerin genel adı (*Fungi*)' (TS 2005: 1342).

205.marul 'Marul' (İH: 34) (< Rum. *maruli* 'yeşil yaprakları taze olarak yenilen bir bitki (*Lactuca sativa*)' (Eren 1999: 288)) → *marul* 'Birleşikgillerden, geniş ve uzun olan yeşil yaprakları taze olarak yenilen bir bitki (*Lactuca sativa*)' (TS 2005: 1348).

206.masra 'masura, masra, iplik sarılan kamış' (İH: 34) (< Ar.⁶ *māsūra* (Räsänen 1969: 329)) → *masra* 'dokuma tezgâhında atkı ipliklerinin sarıldığı ağaç parçası' (DS IX: 3131); *masura* 'koni veya silindir biçiminde olup üzerine şerit, iplik vb. sarılan, karton, tahta, plastik vb.nden yapılan araç' (TS 2005: 1352).

207.mavla- 'kedi miyavlamak' (İH: 34) → *mavla-* 'kedi miyavlamak' (TTS IV: 2798); *mavla-* 'çiftleşmek isteyen kedi bağırmak, miyavlamak' (DS IX: 3137); *miyavla-* 'kedi miyav diye ses çıkarmak' (TS 2005: 1403).

208.meçik 'topuz' (İH: 34) → *meçik*, *meçük* 'av âleti olarak kullanılan ucu topuzlu değnek; başı topuzlu çomak, davul tokmağı' (TTS IV: 2800); *meçik* 'davul tokmağı' (DS IX:), *meçük* 'ay.' (DS IX:), *meküç* 'ay.' (DS IX:), *meccik* 'ay.' (DS IX:).

209.mekük 'mekik' (İH: 34) (< Far. *makuk* (Räsänen 1969: 332)) → *mekik* 'el veya otomatik dokuma tezgâhlarında atkı veya argaç denilen ve enine olan iplikleri, uzunlamasına olan arışların arasından geçirmeye yarayan masuralı araç; oya yapmakta kullanılan, kemik, ağaç veya plastikten, iki ucu sivri, arasından iplik geçecek bir yarığı bulunan küçük araç' (TS 2005: 1363).

⁶ TDK Türkçe Sözlük'te "Yun." etiketi iledir (bk. 2005: 1352). Nişanyan Yun. *masoûri* 'makara'nın Türkçeden alıntı olduğunu söyler (2010: 391).

- 210.meneviş** 'Bir dağ yemişi' (İH: 34) (< Far. *minâvaş* 'mine gibi, cam veya sırça gibi parlayan' (Nişanyan 2010: 399)) → *meneviş*, *meneğiş* 'Çitlenbik' (TTS IV: 2803); *meneviş* 'Çitlembik, sakızağacı' (DS IX: 3161); *meneviş* 'Terementi ağacının tohumu' (TS 2005: 1368).
- 211.mersin** 'Mersin' (İH: 34) (< Rum. *myrsini* 'Akdeniz bölgesine özgü bir bitki' (Nişanyan 2010: 402) → *mersin* 'Mersingillerden, Güney ve Batı Anadolu dağlarında yetişen, yaprakları yaz kış yeşil kalan, gıda ve parfüm sanayisinde ham madde olarak kullanılan, meyvesi murt adıyla bilinen, esansı çıkarılan, beyaz çiçekli, güzel kokulu bir ağaç, mersin ağacı, sazak (*Myrtus communis*)' (TS 2005: 1376).
- 212.mısmıl** 'temiz' (İH: 35) (< Far. *bismil* 'sacrificed, slaughtered' < Ar. *bi-smi'llah* (Steingass 1998: 187; ayrıca bk. Eren 1999: 295)) → *mısmıl* 'temiz, pâk, tahir' (TTS IV: 2807); *mısmıl* 'temiz, derli toplu; eti yenilebilen, murdar olmayan (hayvan için)' (DS IX: 3191).
- 213.mor** 'mor renk' (İH: 35) → *mor* 'kırmızı ile mavinin karışmasından oluşan renk, menekşe renginin kırmızıya çalanı' (TS 2005: 1407).
- 214.muşultu** 'uyurken bazılarının yaptığı horultu' (İH: 35) → *muşultu* 'horultu' (DS IX: 3225) *mışılta* 'uyurken çıkartılan ses' (DS IX: 3192).
- 215.muza** 'yusyuvarlak, ufak tefek' (İH: 35) → *muza* 'kısa boylu, cüce, bücür' (TTS IV: 2821); *muza* 'çocuk; küçük eşek' (DS IX: 3212).
- 216.namlı** 'okun temreni, tüfengin nişan yeri' (İH: 35) (< Rum. *lamni* 'Messerklinge' (Tietze 1955: 230)) → *namlı* 'sapsız bıçak, çakı, bıçağın maden kısmı; üvendirenin ucundaki sivri demir' (DS IX: 3238), *lamlı* 'tüfegın namlusu' (DS IX: 3062); *namlu* 'tüfek, tabanca, top vb. ateşli silahların ucunda bulunan boru biçimindeki parça; kasatura, kılıç, meç, bıçak vb. kesici silahların uzun ve keskin bölümü' (TS 2005: 1455).
- 217.obrul-** 'toprak, tepe vs. çökmek, oyulmak, çukrulamak, göçmek' (İH: 35) → *obrul-* 'çökmek, oyulmak, çukurlaşmak; yerinden oynamak, sarsılmak' (TTS V: 2906); *obrul-*'yer çöküp koni biçiminde çukurlaşmak' (DS IX: 3261).
- 218.ofut-** 'azametle, başını kaldırarak geçmek' (İH: 35) → *ofut-* 'başı havada gezmek, çevreye aldırmandan davranmak' (DS IX: 3266).
- 219.oyalan-** 'hoppalanmak, şımarmak' (İH: 36) → *oylan-* 'boş yere vakit geçirmek, oyalanmak' (DS IX: 3301); *oyalan-* 'oyalama işine konu olmak; boşuna zaman harcamak; vakit geçirmek; beklemek' (TS 2005: 1523).

- 220.öğendire** 'öküz sürülen ucu çivili ağaç' (İH: 36) (< Rum. *vukentrea* 'Ochsenstachel' (Tietze 1955: 215)⁷) → *öğendire* 'hayvanları dürtmekte kullanılan ucu bizli değnek, üvendire' (DS IX: 3315); *üvendire* 'çifte koşulan öküzleri yürütmek için kullanılan, ucuna nodul çakılmış uzun değnek, gönder' (TS 2005: 2068).
- 221.öğür, öngür** 'mağara' (İH: 36) → *öğür* 'keçilerin gece yattıkları yer' (DS IX: 3321), *üğür* I 'depo, ambar' (DS XII: 4792).
- 222.öğür-** 'kalın sesiyle ağlamak' (İH: 36) → *öğür-* 'böğürmek, bağırarak, yüksek sesle haykırmak' (TTS V: 3067); *öğür-* 'böğürür gibi ağlamak; bağırıp çağırmak' (DS IX: 3322); *öğür-* 'kusarken veya kusacak gibi olurken öğürttü sesi çıkarmak; böğürmek' (TS 2005: 1534).
- 223.örcele-** 'inat etmek, ısrar etmek' (İH: 36) → *örcele-* 'inceden inceye sormak, kurcalamak' (DS IX: 3343).
- 224.örceleş-** 'bir mesele üzerinde inatlaşmak, mübahese etmek, münakaşa eylemek' (İH: 36) → *örceleş-* 'kavga eder gibi tartışmak' (DS IX: 3343).
- 225.örenle-** 'oranlamak, hecelelemek' (İH: 37) → *oranla-*, *oranna-* 'tahmin, takdir etmek, ölçüp biçmek' (TTS V: 3007); *oranla-* 'yaklaşık olarak söylemek, değer biçmek' (DS IX: 3286).
- Standart Türkiye Türkçesinde de mevcut olan *oranla-* sonradan diriltelen bir sözcüktür (bk. Bayar 2006: 207-208).
- 226.örsele-** 'hırpalamak, yıprandırmak' (İH: 37) → *örsele-* 'üzmek' (DS IX: 3349), *ürsele-* 'hırpalamak, örselemek' (DS IX: 4795); *örsele-* 'yıpratmak, eskitmek, hırpalamak, zedelemek' (TS 2005: 1549).
- 227.ötkünç** 'hikâye, uzun masal' (İH: 37) → *ötkünç* 'öykü' (DS IX: 3311).
- 228.ötrük** 'mide bozukluğu sırasında sancılı ile birlikte defedilen sulu kokuşmuş insan pisliği' (İH: 37) → *ötrük* 'İshal' (TTS V: 3138); *ötrük* 'sürgün, ishal' (DS IX: 3359).
- 229.ötür-** 'cıvık ve sancılı olarak pislemek' (İH: 37) → *ötür-* 'ishal, sürgün olmak' (DS IX: 3359).

⁷ Tuncer Gülensoy; Hasan Eren (1999: 429) ve Sevan Nişanyan'ın kelimenin kökenini Yunancaya bağlayan görüşlerini, kelimenin Anadolu ağızlarındaki çok çeşitli varyantlarının olması ve Türkçe *ökre*, *öğrek*, *öğürge* kelimelerine istinaden reddeder. bk. (Gülensoy 2007: 1002-1003).

- 230.özdek** 'ağacın bedeni, sâkı' (İH: 37) → *özdek* 'esas, gövde, temel, kök, öz; hülâsa, iç, öz' (TTS V: 3159), 'ağaç gövdesi veya kökü' (BL 2001: 158); *özdek* 'çekirdek' (DS IX: 3369).
- 231.özüle-** 'arzulamak, bir şeyi içinden şiddetle istelemek' (İH: 37) → *özle-* 'bir kimseyi veya bir şeyi görmeyi, kavuşmayı istemek, göreceği gelmek' (TS 2005: 1558).
- 232.palazı-** 'yıpranmak, çürümek, eskimek' (İH: 37) → *palazı-* IV 'giysi yırtılıp dökülmeye yüz tutmak; çok çalışma nedeniyle yorgun düşmek' (DS IX: 3385).
- 233.pinti** 'bitli, bîçare, elden ayaktan düşmüş' (İH: 37) (< Erm. *p'int'i* 'dirty, filthy' (Dankoff 1995: 148)) → *pinti* 'üstü başı pis, pasaklı; tembel, beceriksiz (kimse)' (DS IX: 3456); *pinti* 'aşırı derecede cimri, hasis' (TS 2005: 1608).
- 234.sabalan-** 'çabalanmak, debelenmek, yılan büklüm büklüm olmak' (İH: 38) → *sebele-* I 'çabalamak, çırpınmak' (DS 10: 3563), *sebelen-* 'baş dönmesinden dolayı sağa sola sallanmak' (DS X: 3563).
- 235.saf** 'darbimesel' (İH: 38) → *sav* 'hikâye, kıssa; söz, lakırdı; haber' (TTS V: 3332); *sav* 'söz, laf, dedikodu' (DS X: 3551).
Standart Türkiye Türkçesinde de mevcut olan *sav* sözcüğü diriltmedir (bk. Bayar 2006: 245-246).
- 236.salma** 'başı boş, kayıtsız'(İH: 39) → *salma* 'başı boş, yularsız, serbest' (TTS V: 3275); *salma* 'başıboş, serbest' (DS 10: 3528); *salma* 'başıboş gezen (hayvan)' (TS 2005: 1692).
- 237.samparı** 'zemheri' (İH: 39) (< Ar. *zamharîr* (Nişanyan 2010: 685)) → *zahmarı* 'Şubat ayı' (DS XII: 4829), *zahmeri* 'Ocak ayı' (DS XII: 4829), *zemferi* 'kışın en soğuk günleri'; *zemheri* 'kara kış' (TS 2005: 2229).
- 238.samra-** 'samur sumur etmek, homurdanmak, ağzı içinden anlaşılmaz söz söylemek'(İH: 39) → *samra-* 'sayıklar gibi anlaşılmaz sözler söylemek, homurdanmak' (TTS V: 3292); *samra-* 'uyku ya da hastalık nedeniyle söylenmek, sayıklamak' (DS 10: 3532).
- 239.sanar** 'küfüv, denkdaş'(İH: 39) → *sınar* ~ *sınar* 'eşdeğer, denk' (DS X: 3609). Krş. *sınardaş* 'akran, emsal' (TTS V: 3431).
- 240.sanır** 'dağın ucu, burnu, çıkıntısı, sarp yeri, havadaki burçlar' (İH: 39) → *senir* 'tepe, doruk' (DS XII: 4683).

- 241.say** 'kaypak, sırlak, mücellâ, düz, katmer katmer taşlıklı, kaymak taşı' (İH: 40) → *say* 'düz, tabaka biçiminde ince, yassı taş' (DS X: 3556); *say* 'cilâli, parlak; dibi yere gömülü kaygan kaya' (TS 2005: 1713).
- 242.sayıkla-** 'uyuyan adam yahut hasta abuk sabuk söylemek' (İH: 40) → *sayıkla-* 'uykuda veya bir hastalığın verdiği dalgınlık sırasında anlamsız, tutarsız sözler söylemek' (TS 2005: 1715).
- 243.saykalla-** 'cilâlamak' (İH: 40) → *saykalla-* 'esk. saykal kullanarak parlatmak, cilalamak' (TS 2005: 1716).
- 244.sazan balığı** 'Sazan balığı'(İH: 40) → *sazan* 'Sazangillerden, Avrupa, Asya ve Amerika'nın tatlı sularında yaşayan, sırt yüzgeci uzun, eti beğenilen kılçıklı bir balık (*Cyprinus carpio*)' (TS 2005: 1717).
- 245.sekül** 'sekil, sekili at' (İH: 40) → *sekil* 'atın ayaklarında olan beyazlık; ayağında sekisi olan, sekili; alnında beyazlık olan' (TTS V: 3373); *sekül* 'at, eşek ve sığırların ayaklarındaki ak leke; ayaklarında ak leke bulunan hayvan' (DS X: 3570); *sekil* 'at, eşek ve sığırların ayaklarında bileğe veya dize kadar çıkan beyazlık, seki' (TS 2005: 1723).
- 246.selekle-** 'gerinmek' (İH: 40) → *selekle-* 'sendelemek, düşeyazmak' (DS X: 3575).
- 247.selki** 'sölpük, gevşek adam' (İH: 40) → *selki* 'sarkık, gevşek' (DS XII: 4681).
- 248.selpük** 'zaif, sıska, hıra'(İH: 40) → *sölpük* 'derisi buruşuk, sarkık' (TTS V: 3536); *selpük* 'gevşek' (DS X: 3578), *sölpük* 'gevşek, pörsük, sarkık' (DS X: 3677).
- 249.seme** 'sersem, aptal, zekasız, saf' (İH: 40) (< Ar. *sama* (Eren 1999: 361)) → *seme* 'şaşkın, sersemleşmiş, sersem, ahmak' (TTS V: 3380); *seme* 'aptal, sersem, budala' (DS X: 3578); *seme* 'sersem, ahmak, alık' (TS 2005: 1727).
- 250.semer** 'yük hayvanı palanı' (İH: 40) (< Rum. *samari* 'Lastsattel' (Eren 1999: 361)) → *semer* 'at, eşek, katır vb. hayvanların sırtına yerleştirilen, üzerine yük bağlanan veya binilen, iskeleti ağaçtan araç; Hamalların yük taşıırken kullandığı deriden sırt yastığı, arkalık' (TS 2005: 1728).
- 251.sendire-** 'sendelemek, iki tarafa sarsılarak yürümek' (İH: 40) → *sendire-* 'sendelemek, sarsılmak' (TTS V: 3383); *sendire-* 'düşecek gibi olmak, sallanmak, sendelemek' (DS X: 3580); DS-XII:); *sendele-* 'dengesi bozularak düşecek gibi olmak, adımlarını şaşırarak' (TS 2005: 1729).

- 252.**semelen-** (*matuh*) '(bunak ihtiyar) unutkan olmak' (İH: 34) → *semelen-* 'sersemlemek; anlamazlıktan gelmek' (DS IO: 3579).
- 253.**senir** 'hudut, rükün' (İH: 40) (< *sinor* < Rum. *sinoron* 'uç, uç boyu, hudut' (Eren 1999: 364)) → *seğir* 'iki tarla arasındaki sınır' (DS IO: 3565; DS-XII: 4678); *sınır* 'iki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut; komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi' (TS 2005: 1755). krş. *sınurdaş* 'sınır sınıra, hem-hudut' (TTS V: 3455), *sinur ko-* 'sınırlamak hudut tayin etmek' (TTS V: 3455).
- 254.**sılta-** 'salmak, bırakmak, terketmek' (İH: 41) → *saltan-* 'bırakılmak, saliverilmek' (TTS V: 3288).
- 255.**sınra-** 'yapmak istememek, sarmamak, hırçınlanmak' (İH: 41) → *zıñar-* 'karşı gelmek, buyruğa uymamak' (DS XI: 4371), *zığar-* 'karşı gelmek, buyruğa uymamak' (DS XI: 4371).
- 256.**sıra sıra** 'sıra sıra, saf saf, dizi dizi' (İH: 18) → *sıra* 'topluluktaki kişilerin belli zamanlarda sıra ile verdikleri yemek, şölen' (DS XI: 3614); *sıra* 'yan yana, art arda olan şey veya kimselerin tümü, dizi; belirli bir düzene ve niteliğe göre dizilme durumu' (TS 2005: 1756).
- 257.**sırça parmak** 'çıçalık, en küçük parmak' (İH: 41) → *sırça barmak*, *sırça parmak* 'serçe parmak, küçük parmak' (TTS V: 3459).
- 258.**sırt-** 'dişlerini göstererek tebessüm etmek' (İH: 41) → *sırt-* 'dişlerini göstererek aptallık, şaşkınlık, kurnazlık veya alay belirtir biçimde gülmek, sırtarmak' (TS 2005: 1758). krş. *sırdak*, *sırdık*, *sırtık* 'dişlek, sırtmış' (TTS V: 3460).
- 259.**sırsır** 'Cırcır böceği, Ağustos böceği' (İH: 41) → *sırsır* 'Ağustosböceği' (DS X: 3618).
- 260.**sıvı-** 'cıvılamak, sertliği kalmak, cıvık, pörsük, işe yaramaz hâle gelmek' (İH: 41) → *sıvı-* II 'sulanmak, cıvılamak' (DS IO: 3623); *cıvı-* 'cıvık duruma gelmek' (TS 2005: 367).
- 261.**sıvık** 'cıvık' (İH: 41) → *sıvık* 'sulu, cıvık, akıcı' (TTS V: 3462); *sıvık* 'cıvık, sulu, gevşek' (DS X: 3623); *cıvık* 'fazla suyla karıştığı için biçimini koruyamayacak kadar sulanmış' (TS 2005: 366).
- 262.**sibek** 'buğdayı değirmen taşı içine döken honi gibi şey, çocuk sibeği' (İH: 42) → *sibek* I 'küçük çocukların yataklarını kirletmemeleri için beşiğe takılarak sidiği oturağa götüren tahta boru, kamış' (DS X: 3628).

263. **sibsi** 'kamuş, düdük, ney' (İH: 42) → *sipsi* 'düdük, boru' (TTS V: 3488); *sibsi* 'ağaç dallarından yapılan düdük' (DS X: 3645).
264. **simurg** 'simurg, zümrüd anga' (İH: 42) → *simurg* 'Simurg kuşu, anka kuşu' (BL 2001: 163); *simurg* 'Anka' (TS 2005: 1770).
265. **sini** 'bakırdan değirmi geniş tepsi ki, üstünde yemek yenilir' (İH: 42) (< Far. *sīnī* 'bakır veya pirinçten yapılmış büyük tepsi' (Eren 1999: 369)) → *sini* 'nişanda kız evine götürülen şeker tepsisi' (DS XII: 4697); *sini* 'üzerinde yemek de yenilebilen yuvarlak, bakır veya pirinçten büyük tepsi' (TS 2005: 1773).
266. **sivilci** 'sivilce' (İH: 42) → *sivilcü*, *sivilci* 'sivilce' (TTS V: 3491); *sivilci* 'sivilce' (DS X: 3648); *sivilce* 'içinde irin bulunan küçük deri kabarcığı, en küçük çıban' (TS 2005: 1778).
267. **siviş-** 'aralıktan, karaltıdan, siperden kimseye sezdirmeden kaçmak' (İH: 42) → *sıvış-* 'sıyrılıp çıkmak, çekilip gitmek' (TTS V: 3464); *siviş-* 'gizlice kaçmak, sıvışmak' (DS X: 3648); *sıvış-* 'haber vermeden sessizce gidivermek, kaçmak' (TS 2005: 1762).
268. **sivle-** (*yılan*) '(yılan) zivedek kaymak, yuvaya akmak' (İH: 52) → *zivle-* 'atlamak, dalmak (suya); sıvışmak' (DS XI: 4390), 'belli etmeden sessizce kaçmak' (DS XII: 4839).
269. **sokak I** 'sokak' (İH: 42) (< Ar. *zukāk* (Eren 1999: 372)) → *sokak* (I) 'çarşı, panayır yeri' (TTS V: 3499); *sokak* (Ar.) 'il, ilçe vb. yerleşim bölgelerinde, iki yanında evler olan, caddeye oranla daha dar veya kısa olabilen yol' (TS 2005: 1786).
270. **sokak III** 'ak renkli geyik' (İH: 42) (< Far. *şūkā* 'roe-buck, deer' (Steingass 1998: 767)) → *sukak* 'beyaz geyik' (VHTS).
271. **sokran-** 'ağız içinden anlaşılmaz söz söylemek' (İH: 43) → *sokran-* 'söylenmek, homurdanmak, gönülsüz iş görmek' (DS X: 3658); *sokran-* 'homurdanmak, söylenmek' (TTS V: 3502).
272. **sonkulda-** 'inlemek, ıkılamak, sıkılmak' (İH: 43) → *sınkılda-* 'sallanmak, sarsılmak' (DS X: 3612).
273. **sorut-** 'surat etmek, kafa dikmek, çalım satmak, ağız burup burun kıvrırıp azamet göstermek' (İH: 43) → *sorut-* 'somurtmak; kurularak başını yukarı kaldırmak' (TTS V: 3520); *sorut-* 'somurtmak, suskun durmak' (DS X: 3667), 'gururlanmak' (DS XII: 4703).

- 274.**soy** 'bir kökten gelen evlat' (İH: 43) → *soy* 'bir atadan gelen kimselerin topluluğu, sülale' (TS 2005: 1797).
- 275.**soyka** 'hil'at, padişahın bir kimseyi taltif için kendi sırtından soyunup başkasına giydirdiği kaftan gibi' (İH: 43) → *soyka*, *soyha* 'soyuntu, sırttan çıkan elbise; elbise' (TTS V: 3525); *soyka* 'ölünün üstünden çıkan giysi' (DS X: 3669).
- 276.**söve** 'kapı çerçevesi' (İH: 43) → *söğ*, (*söve*, *söye*) 'kürsi ayağının kol yerinden yukarıda olan parçası; kapının üzerinde döndüğü, üst ve alt çerçevelere geçirilen mihver' (TTS V: 3532); *söve* 'kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve' (DS X: 3680); *söve* 'kapı ve pencerenin yerleştiği kasa, çerçeve' (TS 2005: 1801).
- 277.**susak** 'su kabı, koğa' (İH: 44) → *susak* 'tahta kova, su kabı, maşraba, çomça' (TTS V: 3586); *susak* 'ağaçtan oyulmuş su kabı, ağaç maşrapa' (DS X: 3699).
- 278.**süğlün** 'süglün' (İH: 44) → *süglüm* 'bir tarafı ince, öte tarafı şişkin olan, beyzî' (TTS V: 3617), *süglün* 'ince, uzun ve düzgün olan' (DS X: 3706).
- 279.**süksün** 'omuz başı, dal' (İH: 44) → *süksün* 'boyun kökü, ense' (TTS V: 3617); *süksün* 'ense' (DS X: 3707).
- 280.**sümeye** (*al-*) 'ölçüsüz, hesapsız (almak)' (İH: 44) → *sümeye* 'boş yere, beyhude, körü körüne' (TTS V: 3619) *sümeye* 'boşuna; körü körüne' (DS X: 3711).
- 281.**sümür-** 'büyük yudumlar almak, höpürdeterek içmek' (İH: 44) → *sömür-*, *sümür-* 'bir şey bırakmamak üzere yemek veya içmek, iştiha ile yemek' (TTS V: 3536); *sümür-* 'hepsini birden bitirmek, silip süpürmek (yiyecek içecek için)' (DS X:); *sömür-* 'Yiyecek içeceğin hepsini birden yiyip bitirmek, silip süpürmek; dudaklarını yapıştıracak soluğu ile çekip içmek' (TS 2005: 1800);
- 282.**süvelt-** 'sivriltmek, dikmek, dorutmak' (İH: 44) → *sövelt-* 'sivriltip uzatmak' (TTS V: 3538); *süvelt-* 'sivriltmek, yontmak' (DS X: 3728).
- 283.**süv-** 'kendine doğru südürüp çekmek' (İH: 44) → *süğ-* 'eğirmek, düzelterek uzatmak' (DS X: 3706), *süy-* VI 'kendir bükme' (DS X: 3729).
- 284.**şakı-** 'kuş billuri ve tiz sesiyle ötmek' (İH: 44) → *şakı-* 'ötücü kuşlar ezgili ses çıkarmak, ötmek, şakramak, terennüm etmek' (TS 2005: 1844).

- 285.şakla-** 'şak sesi çıkarmak, şak demek; yemişi ikiye ayırmak' (İH: 44) → *şakla-* 'bölmek, parçalamak' (DS X: 3737); *şakla-* 'Şak diye ses çıkarmak' (TS 2005: 1845).
- 286.şavk** 'ışık' (İH: 44) (< (?) Ar. *şauk*⁸ 'longing, yearning; brilliant, gorgeous' (Wehr 1976: 494)) → *şavk* 'ışık, parlıtı, şûle' (TTS V: 3651); *şavk* 'ışık, aydınlık' (DS X: 3753).
- 287.şinkurtı** 'şingirtı, şingirdama' (İH: 45) → *şingirtı* 'şingirdama sonucu çıkan sesin adı' (TS 2005: 1865).
- 288.şırılağan** 'Susam yağı' (İH: 45) (< Far. *şîr-ravğan* 'Susam yağı' (Eren 1999: 386)) → *şırılağan* 'Haşhaş yağı, susam yağı' (TS V: 3665); *şırılağan* 'Susamyağı' (DS X: 3773).
- 289.şikembe** 'karın, işkembe' (İH: 45) (< Far. *işkanba* ~ *şikanba* 'geviş getiren hayvanların birinci ve en büyük mide bölümü' (Eren 1999: 195-196)) → *işkembe* 'geviş getirenlerin ilk ve en büyük mide bölümü; kasaplık hayvanlarda mideyi oluşturan bölümlerin bütünü, göden' (TS 2005: 997).
- 290.şinük** 'bir tartı cinsi' (İH: 45) (< Rum. *soiniki* 'Getreide- und Hülsenfruchtmaß' (Eren 1999: 387)) → *şinik* '7,5 kilo hacmi istiabisinde hububat ölçegi' (TTS V: 3669); *şinik* 'tahıl ölçegi' (DS X: 3780); *şinik* 'tahıl için kullanılan, sekiz kiloluk ölçek, bu miktarda olan' (TS 2005: 1869).
- 291.şoh** 'hoppa, yaramaz' (İH: 45) (< Far. *şoh* 'impudent, shameless' (Steingass 1998: 764)) → *şuh* 'neşeli ve serbest (kadın)' (TS 2005: 1874).
- 292.şorultu** 'bir kaba dökülen suyun, sütün sesi' (İH: 45) → *şırlıtı* 'şırıldayan suyun çıkardığı sesin adı' (TS 2005: 1865).
- 293.şölen** 'ziyafet' (İH: 45) (< Mo. *silen* 'çorba' (Eren 1999: 390)) → *şölen* 'umumî ziyafet, büyük ziyafet' (TTS V: 3682); *şölen* 'ziyafet; belli bir amaçla düzenlenen eğlence; din töreni niteliğinde yemek toplantısı' (TS 2005: 1873).
- 294.tangırda-** 'sert bir şey (tan) diye diğer sert şeye vurularak ses çıkarmak; tın tın etmek' (İH: 46) → *dangırda-* 'gürültü yapmak, gürültülü ses çıkarmak' (DS IV: 1359); *tangırda-* 'madenî şeyler kuru ve gürültülü ses çıkarmak' (TS 2005: 1899).

⁸ Nişanyan'ın da belirttiği üzere (bk. 2010: 587) Arapça sözcük "ışık" anlamından ziyade "özlem, hasret" ve "muhteşem, güzel" gibi anlamlar ile eldeki sözcük ile olan ilişkiyi tartışmalı kılmaktadır.

295.tavhane 'tabhane' (İH: 46) (< Far. *tābhāna* 'a hot-house; a winter habitation; summer quarters' (Tietze ve Lazard 1967: 155) veya < Far. *tābhāna* 'a cook's shop; a kitchen' (Tietze ve Lazard 1967: 156) → *tavhana* (?) 'iç içe üç odalı evlerde ortadaki tandırlı oda' (DS X: 3846), *tafana* 'içinde tandır bulunan mutfak; mutfak' (DS X: 3798), *tavana* 'mutfak' (DS X: 3806).

Bu örnekte *tābhāna* 'sera; sıcak banyo'dan gelişen biçimler ile *tabhāna* 'mutfak; aşevi'dan gelişenler yakın anlamları dolayısıyla iç içe geçmiş gibidir.

296.teleme 'yumuşak' (İH: 46) → *deleme*, *teleme* 'maya ile kestirilmiş süt' (TTS II: 1066); *teleme* 'zayıf, cansız, gelişmemiş' (DS X: 3869), 'katılaşmamış, az katı' (DS XII: 4748); *teleme* 'teleme peyniri' (TS 2005: 1942).

297.tezkere 'tahtadan dört saplı çamur vesair eşya taşınılan kap, küfe envai' (İH: 46) (< (?) Far. *destgīr* 'assistant, patron, protector'⁹ (Steingass 1998: 524)) → *tezkere* 'yapılarda harç taşımaya yarayan, tahtadan yapılmış, iki kişinin taşıdığı bir çeşit araç' (DS I0: 3896).

298.tıknaz 'etine dolgun, tıklım tıklım, etli kimse' (İH: 47) → *dıknaz* 'toplu, orta boylu, sağlam yapılı, ağır kimse, tıknaz' (DS IV: 1454); *tıknaz* 'şişmanca, toplu, kısa ve kalın yapılı, tıkız' (TS 2005: 1975).

299.tınaz 'sürülmüş buğday sapı yığını' (İH: 47) (< Rum. *tinós* 'dövülmüş ekin yığını' (Eren 1999: 406)) → *tınas*, *tınaz* 'dövüldükten sonra savrulmak üzere biriktirilmiş mahsul yığını' (TTS V: 3799); *tınas* 'harman dövüldükten sonra savrulmak için yapılan yığın' (DS X: 3914); *tınaz* 'dövülerek savrulmaya hazırlanan ekin yığını; yığın' (TS 2005: 1975).

300.tırkazla¹⁰ 'mandallamak, kapatmak, sürgüyü sürmek' (İH: 47) → *tırkazla* 'kapiyı arkasından sürgülemek, dayaklamak, mandallamak' (DS I0: 3922).

301.tırtıl 'küçük kurt' (İH: 47) (< Erm. *t'rt'ur* 'caterpillar' (Dankoff 1995: 51)) → *tırtır* 'tırtıl' (TTS V: 3803); *tırtıl* 'yumurtadan çıkan kelebek kurtçuklarının ilk durumu' (TS 2005: 1980); *tırtır* 'bir çeşit ağaç böceği' (DS X: 3925).

⁹ Farsça içindeki bu anlamlar, Türkçedeki anlamlara çok yakın sayılmaz. Türkçedeki anlam sonradan kazanılmış bir yan anlam olabilir.

¹⁰ Erm. *dr̄gots* 'bar on door' > *tırkaz* (Dankoff 1995: 42).

302. **tigele** 'mintan, acem gömleği' (İH: 47) → *teğele* 'eskiden ulemanın elbise üzerinden giydikleri kaftan' (TTS V: 3787); *tekele* 'yelek' (DS X: 3863).
303. **tomal-** 'kız memesi yumrulmak' (İH: 47) → *domal-*, *tomal-* 'yusyumru kabarmak, tümsek hale gelmek' (TTS II: 1210); *tomal-* 'secde eder gibi durmak' (DS X: 3954), 'başı yere koyup kalçayı yukarı kaldırmak, domalmak' (DS XII: 4767), *domal-* 'kabarmak' (DS IV: 1549).
304. **tomruk** 'yumru odun, kütük, kök' (İH: 47) → *tomruk* 'kütük, ağaç kütüğü' (TTS V: 3819); *domruk* 'kerestelik kütük, tomruk' (DS IV: 1553); *tomruk* 'ağacın kesilerek silindirik biçimine getirilmiş gövdesi' (TS 2005: 1989).
305. **tomurcuk** 'çiçek koncası' (İH: 47) → *domurcuk* 'tomurcuk' (DS IV: 1553).
306. **topalan** 'kolun bağırsağına arız olan hastalık ki, defi tabiiye ve yel çıkmasına mânidir' (İH: 47) → *topalan* 'hazımsızlıktan ileri gelen mide ve karın ağrısı' (DS X: 3962)
307. **topuz** 'harp çomağı, gürz' (İH: 47) → *topuz* 'ucu yumru biçiminde yuvarlak değnek vb. şeyler; büyük taş ya da demirci çekici, balyoz' (DS X: 3966).
308. **tök** 'ahlaksız mahalle çocuğu, habis adam' (İH: 47) → *tök* IV 'hatır gönül dinlemeden konuşan, tok sözlü, kaba (kimse)' (DS X: 3978).
309. **törpüle-** 'törpü ile sürtmek, düzeltmek' (İH: 47) → *törpüle-* 'törpü ile düzeltmek' (TS 2005: 2001).
310. **tulp** (*tulp gel-*) 'çok (çok gelmek)' (İH: 48) → *dulp*, *tulp* 'top, takım, yığın, küme' (TTS II: 1248), *tulup* 'atılmış, eğilmeye hazırlanmış, top biçiminde yün ya da pamuk; eğrilecek duruma getirilmiş tiftik topu' (DS X: 3989).
311. **tunuk** (gece) 'bulut veya sisle kaplı (gece)' (İH: 48) → *dunuk*, *tunuk* 'kederli; keder, kederlilik' (TTS II: 1257); *tunuk* 'puslu, kapalı hava' (DS X: 3993).
312. **tülüngi** 'yabancı, kimsesiz, ne idiği belirsiz adi adam' (İH: 48) (< Far. *tulangî* 'sturdy beggar' (Steingass 1998: 322)) → *tülüngü* 'fakir, dilenci' (TTS V: 3869); *tülüngü* 'iyesiz, başıboş köpek; utanmaz, sıkılmaz, edepsiz, şirret (kadın için)' (DS X: 4009); düzenci, vurguncu, kötü özellikleri olan kimse' (DS XII: 4777).
313. **tüskür-** 'bir şeyi şiddetle itip ileri fırlatmak, bir şeyi şiddetle hırpalayıp bazı yerlerini harice fırlatmak, çıkarmak' (İH: 48) → *tüskür-* 'geri

çevirmek, püskürtmek, ric'ate mecbur etmek' (TTS V: 3876); *tüskür-* 'atmak' (DS IO: 4015)

314.tüvlek 'olmamış, küçük kavun' (İH: 49) → *düvlek* 'ham kavun, kelek' (TTS II: 1302); *düvlek* 'kavun ve karpuzun olmamışı, kelek' (DS IV: 1527).

315.uçuk 'Sar'a hastalığı' (İH: 49) → *uçuk* 'Sar'a' (TTS VI: 3897).

316.uçurum 'dağlarda keskin kayalar, yarlar' (İH: 49) → *uçurum* 'deniz, göl, ırmak vb. su kıyılarında veya karada dik yer, yar' (TS 2005: 2028); *uçurum* 'su değirmenlerinde, çarka çarpan suyun, içinde indiği eğimli kanal' (DS XI: 4023).

317.uğur 'zaman; giden yolcunun önü; tali, şeref, kıymet' (İH: 48) → *uğur* 'zaman' (DS XI: 4030), 'ön' (DS XI: 4029).

318.uğut 'keşkek, lapa' (İH: 49) → *uğut* 'iri öğütülmüş un' (TTS VI: 3930); *uğut* 'çimlenmiş buğdayın kaynatılmasıyla yapılan bir çeşit yemek, tatlı' (DS XI: 4031).

319.us- 'yanlış fikirde bulunmak, kendi gibi sanmak' (İH: 49) → *yos-*, *us-* 'kıyas etmek, benzetmek, benzetmeğe çalışmak, sanmak' (TTS VI: 4674); *us-* 'ummak; akıl etmek; ölçmek, karşılaştırmak' (DS XI: 2043).

320.uyuş- 'bir uzuvdan can çekilip keçeleşmek' (İH: 49) → *uyuş-* 'içine damızlık karıştırılan yoğurt sütü ve pekmez gibi şeyler katılaşmak, koyulaşmak, kan pıhtılaşmak' (TTS VI: 4043); *uğuş-* 'keçeleşmek, sertleşmek' (DS XI: 4030); *uyuş-* 'soğuk, basınç vb. yüzünden vücudun bir yerinde, duygu ve hareket geçici olarak azalmak' (TS 2005: 2046).

321.üdük 'sidik deliği' (İH: 49) → *üdük* 'meme ucu' (DS XI: 4057).

322.üğmeş- 'etrafına toplanmak' (İH: 49) → *üymeş-* 'karınca, zararlı kuş toplanmak' (DS I1: 4083).

323.ülefe 'memurun, askerin aylığı, yıllığı, ücreti' (İH: 50) (< Ar. *ulūfa* (Nişanyan 2010: 644)) → *ülefe* 'para' (DS XII: 4793); *ulufe* 'Osmanlılarda kapıkulu askerlerine ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücret' (TS 2005: 2033).

324.viribi- 'göndermek, ita etmek' (İH: 50) → *verebi-*, *viribi-* 'göndermek, irsâl etmek' (TTS VI: 4167).

325.yağrık 'üstünde et kesilen çok kalın ve düz tahta' (İH: 50) → *yağrık* 'üzerinde et ve odun gibi şeyler parçalanmış kütük' (TTS VI: 4203); *yağrık* 'et kıymak, odun yarmak için alta konulan tahta, kütük' (DS I1:).

- 326.yalman-** 'ağızda kalan yemek artığını yalamak, yalanmak, dil ile bakiyeyi yalayıp yutmak' (İH: 50) → *yalman-* 'yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak; bir şey istemek' (TTS VI: 4528); *yalman-* 'dili dudakta dolaştırmak, ağız şapırdatmak, susuzluk belirtileri göstermek' (DS XI: 4148).
- 327.yaltaklan-** 'temellük etmek (?)' (İH: 50) → *yaldaklan-* 'yaltaklanmak, tebasbus etmek, riyakârlık etmek' (TTS VI: 4233); *yaltaklan-* 'dalkavukluk etmek' (DS I1: 4150); *yaltaklan-* 'birine hoş görünmek için onursuzca davranmak, dalkavukluk etmek, tabasbus etmek' (TS 2005: 2118).
- 328.yandak** 'diken'(İH: 51) → *yanduk, yandık* 'devedikeni, yabanî enginar' (TTS VI: 4280); *yandak* 'dikenli, tez üreyen bir çeşit yabancı bitki' (DS XII: 4812).
- 329.yanku** 'dağa, hamam kubbesine söylenen sözün aksi' (İH: 51) → *yankı, yanku* 'aksisada' (TTS VI: 4285); *yanku* 'yankı' (DS XI: 4165); *yankı* 'sesin bir yere çarpıp geri dönmesiyle duyulan ikinci ses, aksiseda, inikâs, akis, eko' (TS 2005: 2124).
- 330.yapıldak** 'çıplak; eğersiz, semersiz' (İH: 51) → *yapıldak* 'çıplak, teçhizatsız' (TS VI: 4296), *yapıldak* 'yalın ayak, yaya (yayan sözcüğüyle birlikte kullanılır)' (DS XI: 4113).
- 331.yarı** 'yağ çömleğinin ağzına bağlanan deri' (İH: 51) → *yarı* I 'yağ çömleğinin ağzına gerilen deri' (DS XI: 4183).
- 332.yarpuz** 'Yaban pancarı' (İH: 51) → *yarpuz* 'bir cins nane' (TTS VI: 4360); *yarpuz* 'yabanıl pancar' (DS XI: 4189); *yarpuz* 'Ballıbabagillerden, çiçekleri birbirinden ayrı halka durumunda, nane türünden, kısa saplı, az veya çok tüylü, güzel kokulu bir bitki (Mentha pulegium)' (TS 2005: 2140).
- 333.yassı ağaç** 'hamur tahtası' (İH: 51) → *yassıağaç* 'üstünde hamur açılan, yemek yenilen tahta' (DS XI: 4193). Krş. *yastığaç, yadağaç, yasdığaç* 'üzerinde yufka açılan tahta, ekmek tahtası' (TTS VI: 4375).
- 334.yassıl-** 'yamyassı olmak' (İH: 51) → *yassıl-* 'yayın kirişi gevşetilmek' (TTS VI: 4368); *yassıl-* 'basılıp ezilerek açılmak; eğilmek' (DS XI: 4195); *yassıl-* 'yassı duruma gelmek, yassılaştırmak' (TS 2005: 2142).
- 335.yatlı** 'kötü şey, kötü adam' (İH: 51) → *yatlı, yatlı* 'kötü, şom, âdi, fena' (TTS VI: 4390); *yatlı* 'yaramaz, kötü, aşâğılık (kişi)' (DS XI: 4202).

- 336.**yavan** 'katıksız, yağsız' (İH: 51) → *yavan* 'tatsız (yiyecek için)' (DS XI: 4203); *yavan* 'yağı az; katıksız' (TS 2005: 2148).
- 337.**yavıncı-** 'içi ezilmek, açlık duymak' (İH: 51) → *yavıncı-* 'çok acıkmak, midesi ezilmek' (DS XI: 4205). krş. *yavunç ol-* 'ezilip büzülerek, yalvarıcı bir tavırla durumunu anlatmak' (DS XI /,), *yavunç* 'kötülük, fena muamele, zarar' (TTS VI: 4416).
- 338.**yavşan ~ evşen** 'bir nevi ot; çalı' (İH: 19, 51) → *yavşan* 'eskiden mide hastalıklarında ilâç olarak kullanılmış olan acı bir ot, veronika' (TTS VI: 4407); *yavşan* 'özel kokulu, acı, kaynatılıp suyu em olarak içilen bir; yakacak olarak kullanılan bir ot; Süpürge yapmaya yarayan bir ot' (DS XI: 4207); *yavşan otu* 'Sıracagillerden, mavi ve beyaz renkte çiçekler açan bir bitki (*Artemisia*)' (TS 2005: 2149).
- 339.**yayala-** (*kuş*) '(kuş) yere yayılır gibi yere yakın uçmak' (İH: 52) → *yayala-* I 'kaz gibi, iki yana sallanarak yürümek' (DS XI: 4209).
- 340.**yayın balığı** 'tatlı su balığı'(İH: 52) → *yayın* 'bir çeşit tatlı su balığı' (DS XI: 4211); *yayın balığı* 'Yayın balığıgillerden, başı büyük, ağzı geniş, derisi pulsuz, vücudu uzun, lezzetli, iri bir tür tatlı su balığı (*Silurus glanis*)' (TS 2005: 2151)
- 341.**yeğın** 'râcılı, galip, kavi' (İH: 52) → *yeğın* 'üstün, faik, galip, kuvvetli, şiddetli, baskın' (TTS VI: 4477); *yeğın* 'yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan' (DS XI: 4223).
- 342.**yelpik** 'ecinni yeli dokunmuş; çarpılmış, sarsak' (İH: 52) → *yelpik* 'nefes darlığı' (TTS VI: 4516); *yelpik* 'nefes darlığı çeken, öksürüklü (kimse); nefes darlığı, bronşit' (DS XI: 4239).
- 343.**yelte-** 'teşvik etmek, kandırmak' (İH: 52) → *yelte-* 'teşvik ve tergip etmek, tahrik etmek, koşturmak, harekete getirmek, kışkırtmak, tahris etmek' (TTS VI: 4516); *yelte-* 'isteklendirmek, özendirmek; kışkırtmak' (DS XI: 4236).
- 344.**yeyil-** 'yepyenli, yenlice, hoppa, neşeli olmak'(İH: 52) → (?) *yeynil-* 'hafiflemek' (TTS VI: 4563); *yeyil-* 'şımarmak, nazlanmak' (DS XI: 4260).
- 345.**yıl-** 'çarpılmak, büzülme, kötüleşme; süzülme' (İH: 52) → (?) *yıl-* 'çekilmek, uzaklaşmak' (TTS VI: 4584); *yıl-* 'dış etkilerle bozulmak, eğrilmek' (DS XI: 4271).
- 346.**yılış-** 'tebessüm etmek' (İH: 52) → *yılış-* 'gülümsemek' (DS XII: 4821); *yılış-* 'yapmacık davranışlarla hoş görünmeye çalışmak' (TS 2005: 2182)

- 347.yıpran-** 'eskimek, çürümek' (İH: 53) → *yıpran-* 'zamanla veya çok kullanılma sonucu aşınmak, eskimek; makine veya makine parçaları aşınıp bozulmak' (TS 2005: 2082). Krş.*yıpran-* 'yırtnmak, bağırmak' (DS XI: 4273), *yıpra-* 'yıpranmak, eskimek' (DS XI: 4273).
- 348.yırtmaç** 'eski kaftanların eteğindeki mahsus yapılan yırtık, dikilmemiş mahal'(İH: 53) → *yırtmaç* 'çoğunlukla etek, paça veya kol yenido, dikilmemiş uzunca açıklık' (TS 2005: 2183)
- 349.yikdey** 'gayet bol, kıvrak siyah kumaştan eteklik' (İH: 53) → *yikte* 'eteklik' (DS XI: 4230).
- 350.yillen-** 'rahatlanmak' (İH: 53) → *yellen-* 'havalanmak, havaileşmek' (TTS VI: 4504); *yillen-* 'aşırı bir isteğe, seviye kapılıp havalara uçmak' (DS XI: 4277), *yellen-* 'havalanmak' (DS I1: 4819); *yellen-* 'körük, yelpaze vb. araçların yaptığı yelin etkisinde kalmak. 2. kalın bağırsaktaki gazı çıkarmak, osurmak (TS 2005: 2161).
- 351.yimkir-** 'korkup birisine sokulmak'(İH: 53) → *yemkir-* 'hıçkırarak ağlamak' (DS XI: 4242).
- 352.yimük** 'çocukların başındaki yumuşak yer, bingıldak' (İH: 53) → *imik* 'yeni doğmuş çocuğun tepesiyle alnı arasında kemiklerin kavuşacağı yerdeki açıklık, bingıldak' (TTS III: 2072); *imük* 'kafatasının üst kısmı, tepe' (DS VII: 2536).
- 353.yincil-** 'sarsmak, incelemek, incitmek, eziyet etmek' (İH: 53) → *yancil-* 'ezilip yapışmak, yassılmak, ezilip yassılmak' (TTS VI: 4276); *yencil-* 'ezilmek' (DS XI: 4244).
- 354.yirin-** 'tazallüm etmek, gamını, kederini sayıp dökmek' (İH: 54) → *yerin-* 'kederlenmek, üzölmek, mahzun olmak, tasalanmak' (TTS VI: 4542); *yerin-* 'yakınmak' (DS XI: 4252); *yerin-* 'acınmak; pişman olmak (TS 2005: 2171).
- 355.yontkuşu** 'Yont kuşu' (İH: 54) → *yunt kuşu* 'Kuyruk sallayan kuşu, peygamber kuşu' (TTS VI: 4730).
- 356.yozla-** (*koyun*) '(koyun) kısır kalmak' (İH: 32) → *yoza-* 'koyun sürüsünde, kısır olanla, sağmal olanı ayırmak' (DS XI: 4303).
- 357.yören-** 'kenarında gezinmek, civarında olmak' (İH: 54) → *yören-* 'dolaşmak, yaklaşmak, bir şeyin etrafında dolaşmak' (TTS VI: 4698); *yören-* 'kıpırdamak' (DS XI: 4309).
- 358.yuv-** 'yuvarlamak' (İH: 55) → *yuv-* 'dürmek' (TTS VI: 4739).

- 359.yuvut-** 'gizlenmek' (İH: 55) → *yuvıt-* 'setretmek, gizlemek' (TTS VI: 4739).
- 360.yümlü** 'mübarek' (İH: 55) → *yumlu* 'uğurlu, meymenetli, mübarek' (TTS VI: 4713).
- 361.zağar**¹¹ 'bir nevi küçük köpek' (İH: 54) → *zağar* 'küçük köpek' (DS XI: 4341); *zağar* 'bir cins çoban köpeği' (TS 2005: 2219).
- 362.zarıncı-** 'göreceği gelmek, iç çekmek, yana yakıla yalvarmak' (İH: 54) → *zarıncı-* 'zari zari ağlayıp inlemek, feryadüfğan etmek, ağlayıp sızlamak, yana yakıla ağlamak' (TTS VI: 4804); *zarıncı-* 'acıdan inlemek, ah vah ederek yaşamak' (DS XI: 4349).

3. SONUÇ

Bu çalışmada, *Kitābü'l-İdrāk* haşiyelerinin özgün söz varlığı Anadolu Türkçesi ile karşılaştırılmış ve yarısından fazlasının karşılık bulunduğu gözlemlenmiştir. Karşılık bulmayan söz varlığı da Anadolu dışındaki Oğuz dillerinde (Azerice, Türkmence, Kerkük Türkmencesi, İran'da konuşulan Türk diyalektleri) karşılık bulabilir. Bu, tabii başka bir çalışmanın konusu olacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde de bahsedildiği üzere *Kitābü'l-İdrāk* haşiyelerinin söz varlığında Oğuz fonolojisinin izlerini görmek mümkündür. En karakteristik özelliklerden olan söz başı tonsuz diş ünsüzü ve damak ünsüzünün tonlulaştırılması, yani /t-/ > /d-/ , /k/ > /g/ ve /k/ > /ğ/ ses değişimleri bu sözcüklerde kendini gösterir. Özgün söz varlığında söz başında /d-/ taşıyan örnekler şunlardır: *dayrın-*, *demek* (ayrıca *temek*), *devin-*, *diğril-*, *dinek*, *dinel-*, *dirnek*, *divşin-*, *dolamaç*, *doru*, *döğün*, *dun-*, *durfanda*, *duru*, *duzla* ve *düşlen-*. Haşiyelerin toplam söz varlığında söz başında tonlu damak sesi taşıyan örneklerin sayısı çok daha fazladır. İzbudak'ın yayınında /k/ > /g/ ses değişimini gösteren sözcükler de bulunur; ancak yayında tıpkıbasım olmadığı ve Arapça *kâf* (ك) harfinin keşidesiz olduğunda her iki sesi gösterme ihtimali olduğu için bu örneklerden ziyade, /k/ > /ğ/ değişimi daha somut olarak gözlemlenebilir. Bu ses değişiminde örnek sayısı azdır: *ganır-* (ayrıca *kanır-*) ve *goğşat-*. Bu ses değişiklikleri ile birlikte, haşiyeler Memlûk sahasının bir eseri olduğu için Kıpçakçanın etkisi de söz konusudur ve dolayısıyla Oğuzcanın bu temayülüne ters olan

¹¹ Eren, bu kelimenin kaynağı konusunda Macarca veya Güney Slav dillerini işaret eder (1999: 465).

örnekleri içermektedir. Söz başında /k-/nin korunması: *kabak, kakaç, kalkı-, kama-, karamuk, karca-, karsala-, kaş, kavşur-, kayık-, kayıp-, kolak, konak* vd. Söz başında /t-/nin korunması: *tomal, tomruk, tomurcuk, topuz, törpüle-, tunuk, tüşkür-* ve *tüvlek*.

Karşılaştırmaya tabi tutulan sözcüklerden *bambul otu, fırça, kedi* ve *yayın balığı*'nın Standart Türkiye Türkçesindeki karşılıklarının ilk tarihî örnekleri olması bakımından dikkate değerdir.¹²Değerlendirilen 362 sözcük arasında alıntı sözcüklerin sayısı şu şekildedir: Farsça (26), Rumca (22), Arapça (11), Ermenice (4)¹³.

Bu karşılaştırma, ayrıca haşiyeye müellifinin, haşiyeleri nerede yazdığına dair bir kanıt sunamasa da onun hangi bölgeye mensup olduğu konusuna ışık tutabilir. Şöyle ki, haşiyeler Memlûk-Kıpçak sahası eserleriyle kıyaslandığında bir Anadolu sahası eserinin sahip olabileceği ölçüde Anadolu dillerinden (Rumca, Ermenice) alıntılar ihtiva etmektedir. Bu durum da, haşiyeye yazarının Anadolu'dan Memlûk Devleti bölgesine gitmiş ve eline geçen *Kitâbü'l-İdrâk li-lisani'l-Etrâk* nüshasına Anadolu Oğuzcası örneklerini işlemiş olma ihtimalini güçlendirir. Erzurumlu Darîr'in de Anadolu'dan kalkıp Mısır'a gittiğini, burada sultana intisap edip Oğuz Türkçesi ile edebî eserler vücuda getirdiğini biliyoruz (Korkmaz 2005: I, 435-442). Bundan hareketle haşiyeye müellifinin Anadolu'lu bir Türk olduğu çıkarımını yapmak hiç de yanlış olmayacaktır.

KISALTMALAR

Ar.	Arapça	esk.	Eskimiş
ay.	Aynı	ET	Eski Türkçe
bk.	Bakınız	krş.	Karşılaştırınız
BMo.	Batı Moğolca	Mo.	Moğolca
Far.	Farsça	Rum.	Rumca
Erm.	Ermenice		

¹² Standart Türkçedeki sözcüklerin ilk tanıklandığı eserler Nişanyan'ın çalışmasında belirtilmektedir (bk. 2010).

¹³ Ayrıca, *tirkazla-* sözcüğünün tabanı da Ermenice bir sözcüktür.

KAYNAKÇA

BAYAR, Nevnihal (2006). *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

BL = TURAN, Fikret (2001). *Eski Oğuzca Satırarası Tematik Sözlük Başşayış Lugati, Dilbilimsel İncelemesi, Metin, Sözlük, Tıpkıbasım*. İstanbul: Bilimsel Akademik Yayınlar.

CAFEROĞLU, Ahmet (2001). *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul: Alfa Yayınları.

DANKOFF, Robert (1995). *Armenian Loanwords in Turkish*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

DS = *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII* (1963-1982). Ankara: TDK Yayınları.

EDPT = CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

EMİNOĞLU, Emin (2011). *Abbâs ibni Hamza es-Sabrânî -Kitâbü'l-Ef'âl - Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*. Ankara: Akçağ Yay.

EREN, Hasan (1999). *Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul.

ERMERS, Robert (1999). *Arabic Grammars of Turkic, The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages & Translation of Abû Hayyân al-'Andalusî's Kitâb al-'İdrâk li-Lisân al-Atrâk*. Leiden-Boston-Köln.

GÜLENSOY, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü -Etimolojik Sözlük Denemesi I (A-N), II (O-Z)*. Ankara: TDK Yayınları.

İH = İZBUDAK, Veled (1989). *El-İdrak Haşiyesi*. Ankara: TDK Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (2005). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar-I*. Ankara: TDK Yayınları.

LESSING, Ferdinand (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

NİŞANYAN, Sevan (2010). *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Everest Yayınları.

ÖZYETGİN, A. Melek (2001). *Ebû Hayyân Kitâbü'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk - Fiil: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*. Ankara: KÖKSAV.

RÄSÄNEN, Martti (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türksprachen*. Helsinki.

STEINGASS, F. (1998). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beyrut: Librairie du Liban Publishers.

TIETZE, Andreas (1955). "Griechische Lehnwörter im anatolischen Türkisch". *Oriens*, V. 8, No. 2, ss. 204-257.

TIETZE, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt: 1 A/E*. İstanbul: Simurg Yayınları.

TIETZE, Andreas (2009). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı İkinci Cilt F-J*. Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

TIETZE, Andreas; LAZARD, Gilbert (1967). "Persian Loanwords in Anatolian Turkish", *Oriens* V. 20, ss. 125-168.

TOPARLI, Recep (1992). *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn*. Ankara: TDK Yayınları.

TOPARLI, Recep; VURAL, Hanifi; KARAATLI, Recep (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

TS = *Türkçe Sözlük* (2009). Ankara: TDK Yayınları.

TTS = *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (1965-1977). Ankara: TDK Yayınları.

WEHR, Hans (1998). *A Dictionary of Modern Written Arabic*, (ed. J. Milton Cowan). New York: Spoken Language Services, Inc.

ZTS = *Zanaat Terimleri Sözlüğü* (1976). Ankara: TDK Yay.

Genel Ağ Kaynakları

VHTS = Veteriner Hekimleri Terimleri Sözlüğü
(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.58768a1c017fc7.84408835, 11.01.2017)